

PREFATĂ

Un adevărat noroc, unul din cele mai mari din viața mea de cercetări prin archive, m'a făcut să descopăr la Archivele Terii din Budapesta comoara de documente românești, de natură mai mult politică, pe care le înfățișez publicului în această culegere.

Sînt între aceste prețioase hîrtii, pe care nu le-am copiat fără un amestec de bucurie și de înduioșare, asemenea cu aceia pe care o simți cînd, după mulți ani, îți răsare în suflet, clară, întregă, o amintire pe care o credeai pierdută, — sînt între ele și unele, poate chiar multe, care privesc, nu luptele, tratatele sau «legăturile» și intrigile sau «amestecăturile» noastre, ci afaceri de protopopî, sinoade și preoți de sat, de vînzări și cumpărături din partea negustorilor, de socoteli, și învoiri între bancheri sau «zarafi», ba chiar simple bilete de familie. S'ar putea găsi că unele din ele nu sînt nici destul de vechi, nici destul de întinse și nici destul de însemnate prin cuprinderea lor, încît să merite a sta alături cu alianțe iscălite de Matei Basarab, cu plîngerî de prieten oropsit, venite de la sfătosul Gheorghe Ștefan sau cu răvașe frățești, trimise de Vasile Lupu. Însă fără îndoială că altă tratare merită un document înstrăinat, pierdut poate, mai pe urmă, în alte orînduirî de archive, decît acela pe care-l ai totdeauna la îndămîna, în vre-un deposit de ale noastre.

Despre satele și popii din Ardeal voiî vorbi, lămurind documentele de aici care-î privesc, într'o altă lucrare, ce va

începe în curînd să apară în *Noua Revistă Romîna* și va ieși și deosebit. În Prefața pe care o deschid, intenția-mi este numai să expun legăturile, dezvoltarea legăturilor noastre cu Ardealul politic, cel unghuresc decî, al principilor, de după lupta de la Șelimber, cu urmările ei, până la pacea de la Carlowitz, de la 1599 aproape până la 1699 tocmai, în decurs de o sută de ani, — vremea în care relațiile au fost mai strînse și, pentru Moldova și Țara-Românească, ca și pentru Ardeal, mai hotărîtoare.

Voiu arăta însă, cum se și poate bănuî, numai liniile generale ale lucrului, oprindu-mă asupra punctelor mai speciale numai cînd ele pot fi luminate prin izvoare nouă, pe care atunci le și reproducem une-orî în a doua parte a textelor. Pentru a urmări țesutura faptelor mărunte se vor găsi, azi sau în viitor, destui oameni bine pregătiți și competenți. Și, dacă li voiu folosi acestora pentru cercetările lor speciale prin cele ce spun și public astăzi, mă voiu crede în de ajuns răsplătit. A îndrepta cercetările e poate pe jumătate a le face, orî ce ar crede în această privință aceia ce sînt îndreptați.

I.

Legăturile principatelor cu Ardealul lui Basta (1601-4).

Și din uimitoarea carieră a lui Mihaî Viteazul ca și din toate legăturile mai vechi ale principatelor de la Dunăre cu principii regali ai Ardealului și cu locuitorii Crailor de odinioară din Buda se desface acest adevăr că Voievodatele românești sînt aceiași țară cu Ardealul, fiind coasta sudică a muștilor ce-și au dincolo coasta lor de către miază-noapte, și că aceiași soartă e menită să le stăpînească, precum cîmpiile lor sînt dominate de aceleași piscuri. E adevărat că Țara-Românească are la sud Dunărea, care o leagă cu alte provincii și că șesul răsăritean al Europei se întinde până la Siretul ce despică pămîntul moldovenesc. Dar munți ca ai

noștri leagă mai strîns decît o apă fără vaduri și o cîmpie fără hotare. O coastă de munte chiamă spre creștet, și de aici ispitesc neapărat văile cele nouă ce se deschid privirii.

Ardealul în pace însemna pacea pentru Țara-Românească și Moldova, Ardealul tare însemna puterea pentru principatele vecine, Ardealul mulțămit însemna viața senină și bogată pentru țara Domnilor. Și, din potrivă, cînd împrejurările sînt deosebite dincolo, la noi e tulburare, schimbări și ruină.

Aceasta se poate vedea din istoria noastră după omorul lui Mihaï Viteazul.

Mihaï-Vodă, îndrăznind ce nu trecuse prin mîntea nimăruî înaintea de dînsul, de la Petru Rareș încă, amintindu-și însă, fără îndoială, de biruitoarea primblare militară a tatălui său peste munți, încunună cu o dominație românească viața mai mult românească a satelor ardelene și a suburbiilor orășenești. Nemților li se păru lucrul prea împărțit, între ei și vasalul lor cu brațul tare și inima dreaptă. Eî voră tot, — sau nimic. Și avură nimic, căci, doi ani după zdrobirea magnaților ardeleni în vederea Sibiului, cîteva luni după rușinoasa lor risipire în vînt, după goana lor de seară la Goroslău, burlescul Sigismund Báthory intra înapoi, dus pe mîni de adorație, de la granița până la Scaunul său crăiesc, profanat de opincarul «valah» și de generalul nemțesc: Basta.

În toamna anului 1601 principele Sigismund se întoarce în moștenirea sa și răzbună omorul credinciosului luptător de la Goroslău și celui d'întăiu cuceritor al Ardealului pentru Împărat prin marile și îndelungatele greutăți ce le pregăti ucigașului. Se știe că în cursul anului 1602 încă, principatul al patrulea (!) al lui Sigismund încetă și că Nicolae Bogáthy aduse o înțelegere între represintantul dinastiei naționale și al noului stăpînitor, Împăratul. Din nou, nenorocosul «Craiu», prin propria sa vină, încălță opincile de fier ale pribegiei, și viața nevrednică i se stîNSE departe, în obscuritatea unei stăpîniri de provincie germană.

Atunci, în 1602, domniã în Moldova ispravnicul lui Zamoyski, un Domn cu minte puținã supt eroica lui căciulã de soldat: Ieremia Movilã, prietenul bun al lui Sigismund în 1599 ca și în 1600, atunci ca și în 1601 și ca și în 1602, asociatul lui veșnic la înfrîngere. Iar, pentru Țara-Româneascã, Radu Șerban, fiu, poate bastard, de Basarab, din rasa lui Mihaï-Vodã prin urmare, se frãmînta cu Turciï lui Radu Mihnea și Poloniï lui Simion Movilã, oameni cari nu se luptãu pentru Domnia lor miluitã.

În ce chip îi impresionaũ pe acești Voevozi, atît de deosebiți prin însușirile lor, schimbãrile din Ardeal, *reimperialisarea* provinciei în 1602?

În 1600, izbutind sã înlãture pe Mihaï, Poloniï avuse sã aleagã între doi candidați: unul, un fiu al lui Petru Cercel, un nepot de frate decî al Domnului învins, ajuns cine știe cum în Polonia: Dumitrașcu-Vodã¹; iar cel de-al doilea, fratele Domnului moldovenesc, Simion Movilã. rîvnia situația domneascã a fratelui sãu și, știindu-se cu tot atîta drept pentru a purta o coroanã ca și acesta — adecã nici unul —, doria sã fie și el miluit de Zamoyski, și bunii prieteni ai acestuia la Constantinopol, cu un «Palatinat» sãu un «Voevodalic», în locul «rebelului» de Mihaï.

Simion fu preferat, și cancelariul polon trebuie sã fi vãzut cu mulțãmire o îndeplinire a visurilor sale de tutelã pãnã la Dunãre și Tisa, pe care o credea trainicã. În Moldova Ieremia, în Muntenia Simion, în Ardeal Sigismund, peste Dunãre Turciï, peste Nistru Tãtariï: numai creaturi și aliați. Era o realizare a planurilor de egemonie orientãlã ale marelui rege Ștefan Báthory, pentru amintirea cãruia Zamoyski arãta o evlavie deosebitã și pe care, cu un rege ce avea atîtea interese în Suedia și atît de puține simpatii în Polonia, se simția chemat poate sã-l urmeze și pe tron.

Așa se întemeieã tripla alianțã de vasali. Sigismund, res-

¹ V. Iorga, *Un pretendent la tronul muntean: Dumitrașcu-Vodã Cercel, n Omagiul Maiorescu*, p. 154 și urm. Cf. Hurmuzaki, IV¹, p. 161.

tabilit în drepturile sale de stăpînitor și suveran, devenit iarăși, prin sprijinul raiterilor leșești, «principe al Ardealului, Moldovei și Țerii-Românești», era să vegheze asupra fraților Movilă, ce-î cîrmuiau «voevodatele», iar el însuși era să se miște după impulsul venit de la acela căruia-î datorîa tot.

Dar mai erau încă Imperialii, cu încetineala lor îndărătnică, mai era Mihaî, cu cît avea să răzbune și cu cît putea să biruiască, și mai era și acel Basta, om rău, dar bun general.

Se știe cum oștile lui Rudolf pătrunseseră în Ardealul care rechemase pe Sigismund și cum vitejia lui Mihaî și știința lui Basta cîștigară lupta de la Goroslău, aruncînd pe Sigismund în dureroasa rătăcire a pribegiei. Ardealul deveni iarăși împăratesc, de fapt ca și de drept, și orașul care ținea mai mult la dinastia națională a Băthoreștilor, Clujul, cu burghesia lui mai mult maghiară, trebui să primească Polonii și Nemții generalului german.

Cum se puseră în mișcare trupele imperiale pentru răscumpărarea Ardealului, aceia dintre Munteni cari erau credincioși lui Mihaî, începură să se pregătească de răscoală. În fruntea partidei militare se găseau doi foști regenți în Moldova: Udrea Banul și Negrea Clucerul, și Stoichiță Postelnicul. Ei fură prinși că uneltesc ceva, și Simion, setos de sîngele unor dușmani cari nu-î pieriau d'innainte, îi tăie pe toți trei, sau măcar pe doi dintre dînșii, în Maiu 1601¹. Dar aceasta zăbovi numai izbucnirea răscoalei contra «Moldoveanului», «Turcului», «Polonului» de Simion-Vodă, A doua zi după biruința sa de la 3 August, din lagărul sîngeros de la Goroslău, Mihaî scrie Împăratului despre ridicarea de steaguri întimplată în Țara-Românească și care adusesese, la 24 Iunie, fuga lui Simion străinul². El se retrăsese la Buzău cu 6.000 de oameni, fusesse răs pins și de acolo și bătut

¹ Cf. art. *Băleanu* din Hasdeu, *Magnum Etymologicum* și Iorga, *Basta și Mihaî Viteazul*, p. 53 și urm.; *Scurtă istorie a lui Mihaî Viteazul*, pp. 107-8. Pe Stoichiță-l găsim în 1604 (Hurmuzaki, IV¹, pp. 368, 405).

² Scrisoarea în Hurmuzaki, IV². «24 ale lunii trecute» e Iunie, Mihaî gîndindu-se la stilul vechi.

lingă Focșani, iar revoltații, cu alți 12.000, mai mult «oșți ale Mehedinților», stăpîniau țara ¹.

Revolta fusese făcută, firește, în numele Domnului legiuit, din sînge băsărăbesc și întărit de amîndoi Împărații: în numele lui Mihaî, care se dovedi în curînd a fi tot Viteazul de odinioară. Dar Voevodul din nou învingător fu ucis, înna-
inte de a se încheia luna, și atunci lucrurile se încurcară, în Țara-Românească, dacă nu în Ardeal.

Movileștii erau oameni dintre aceia cari nu dușmăniau pe față, și a se mai închina unui stăpîn, nu li era greu. Dar supunerea lor nu putea fi primită, pentru că prea mult păcătuisese, din porunca patronului din Polonia. În 1600, Sigismund trăise în Moldova, unde se înfățișase ca tovarășul de luptă, ca fratele de cruce al lui Ieremia-Vodă. În 1601, la dieta ardeleană se presintă ca sol al Domnului Moldovei Vistiernicul Damian, și el fu acela prin care Sigismund își negociè întoarcerea ². Fugarul veni din Moldova, unde Ieremia-i gătise un culcuș la Botoșani. În timpul scurtei sale Domnii, Báthory fu încunjurat de sfetnici și oșteni moldoveni. Steaguri cu paloșul Movileștilor fură smulse din mîna luptătorilor în lupta care răpi iarăși stăpînirea din mîna lui Sigismund ³. Și în același război se bătuse pentru Turci, Poloni, și omul unora și al altora, soldați, dintre aceia cari primiau plata de la noul Voevod Simion.

Trebuia decî un nou Domn, venit din lagărul împărătesc și cu credință față de Împăratul. Un astfel de Domn ar fi fost Marcu-Vodă, fiul lui Cercel, «ein feiner Jüngling», scrie mai târziu Basta ⁴, un strașnic căpitan de haiduci, mare în război și pradă. Sau chiar copilul Petrașcu, odinioară Nicolae-Vodă al Țerii-Românești, creatură blîndă, pe care-l în-

¹ Hurmuzaki, IV², p. 38, n° 34 (raport venețian din Constanitnopol).

² Cf. solia din 1604 a lui Ieremia-Vodă la Basta, în *Monumenta comitialia Transylvaniae și Socolilele Bistriței*, în Iorga, *Studii și documente*, I—II.

³ Steagul reproduș în Mika Sándor, *Weiss Mihály*, în colecția de monografii maghiară (Pesta, 1893, in 8°).

⁴ Hurmuzaki, IV¹, p. 333.

tilnim din timp în timp tînguindu-se către Împăratul și binecuvîntînd numele patronului său Basta, cu minile pline totuși de un sînge ce trebuia să fie scump Domnescului cocon ¹.

Dar Muntenii hotărîse moștenirea lui Mihaî fără a mai întreba în Ardeal. În țară erau, cum am spus adesea, două partide, dintre care nici una nu voiă să recunoască pe Simion, un isolat aproape, ce se menținea prin soldații poloni, ai lui Tarnowski, Sobieski și ai fraților Ioan și Andrei Potocki. Iubitori de egemonie turcească, acești conservatori ai epocei, cu frică față de primejdiile politicii creștine, își ceruse Domn la Constantinopol îndată după moartea lui Mihaî Viteazul, în August, și apoi în Septembrie, în două rînduri. Un ceauș veni anume pentru a cerceta dacă în adevăr Simion e un «tiran», dacă taie și stoarce bani și, «încredințîndu-se» despre aceasta, făcu ca Radu, fiul lui Mihnea Turcitul, să fie numit iarăși Domn al unei țeri ce se găsia în mîna altora, în Octombrie ².

Cînd acest nou pretendent la stăpînirea asupra Munteniei ruinate intră în Giurgiu, cu suita sa de Turci și cu ceaușul ce trebuia să-l puie în Scaun, Movilă se întorsese cu ajutorul Moldovenilor, Polonilor și unora dintre comandanții turcești ai cetăților dunărene. La 24 Iulie st. n., mai puțin decît o lună după scoaterea lui din Domnie, el izbutia să răsîngă straja munteană la Rîmnic, și, peste cîte-va săptămîni, la 15 August, Tatarii cîștigară o nouă biruință asupra unui corp însemnat al acestora ³. Cîteva zile după aceasta, Mihaî, pentru care se dădeau luptele, era omorît, și aceasta aducea o nouă schimbare.

¹ Petiția lui Petrașcu s'a tipărit în Hurmuzaki, IV¹, p. 328 și în *Mon. comitalia Transylvaniae*, p. 132. Scrisoare a lui inedită din Făgăraș, 18 August 1602, în documentele la Prefață. Cf. și studiul d-lui Slavici asupra familiei lui Mihaî, în *Vatra*, I.

² Hurmuzaki, IV².

³ Pentru luptele din Iulie-August, Hurmuzaki-Bogdan, II, pp. 53, 58 (scrisori ale lui Ieremia-Vodă). Cf. răsunetul acestor fapte la Constantinopol în rapoartele venețiene din Hurmuzaki, IV².

«Boierii cîți aũ fost cu Mihaiũ-Vodã» spune cronica¹, întemeiată pe tradiție, trecură munții. Toți, fără îndoială că nu, căci Basta-i împușinase sau îi oprise la el. Dar atîția cîți erau dispuși a face în țară politică imperială².

Ei trecură pe la Cîneni, și în munții de de-asupra Curții-de-Argeș, la Cîrstienești, își făcură un lagăr³. De aici apoi se coborîră, ca o mică oștire, în șes, unde dădură mîna cu revoltății. Aceștia, la auzul celor întîmplate, își dădură un Domn.

Cine erau ei și cine era Domnul lor?

În istoria de lupte a lui Mihai Viteazul, unul din cele mai însemnate roluri, ca soldați și negociatori, îl joacă frații Buzești, strălucită treime de viteji chibzuiți: Stroe, Radu, Preda. Întemeietori de biserică, stăpînitori de moșii cît un principat de întinse, ei aveau un venit de 60.000 de scuzi pe an și erau priviți cu dreptate ca cei mai bogați dintre toți boierii Țerii-Românești, unde boierimea, și boierimea bogată, nu era atît de rară ca dincolo în Moldova. Populari erau, prin prestigiul avuțiilor, ca și al însușirilor personale ce aveau, și una din cronicile ce înșiră biruințele și nenorocirile lui Mihaiũ-Vodă, inspirată de Buzești, li dă locul d'întăiu în povestire⁴.

În Maiu, Simion nu-i va fi putut urmări în adăpostul lor din Oltenia, unde li erau moșiile cele mai multe și puterea cea mai mare. În Iunie, partida militară, dorită de biruință și de pradă, își văzu în ei fruntașii și căpeteniile. Coroana fu oferită lui Stroe, cel mai mare din frați, dar el fu destul de cuminte ca s'o refuze. Obiectă că e prea tînar pentru această grea sarcină, și trecu cîntea și rãspunderea asupra

¹ *Magazinul istoric*, IV.

² După omorul lui Mihai Viteazul, Curtea din Praga scrise acelor boieri munteni pe cari și-i presupunea prieteni: Buzești, Mitropolitul, Vistierul Andronic, Teodosie Log., Udrea Banul, Stoica Post., Radu Post., Bărcan Log., Șerban Păharnicul (Viena, *Staatsarchiv, Turcia*, Iulie-Dec. 1601, foi. 271 și urm.).

³ Cronica țerii.

⁴ Cea menționată o caprinde. Cf. excursul despre cronicile muntene în a mea *Ist. a lit. romîne*.

altuia. Acesta, care, primit de Buzești, deveni prin acest fapt Domnul soldaților, se chema Șerban, și era «unchiul după mamă» al Buzeștilor¹. Servise ca boier pe Mihaï și ocupase în Divanul lui locul de Mare-Pahatnic². Era un bun ostaș și un om de o vîrstă mai matură; pretindea că în vinele lui curge sîngele Basarabilor și se intitula nepotul de fiu «al unui răposat Basarab», care nu poate fi decît Neagoe. Gîndindu-se la cine știe ce fapte din trecut, el luă numele de Radu-Vodă.

Radu-Vodă Șerban ar fi avut nevoie, în greaua lui situație din August, de sprijinul acelorora pentru cari, ca ostaș, își simția simpatii, de sprijinul vecinilor săi, Imperialii din Ardeal. Îl va fi cerut, de sigur, de la început.

Dar și Basta avea, tocmai atunci, greutateți din cele mai mari. În iarnă, Sigismund constatase că omul Împăratului poate fi dat afară din provincie. După Goroslău, el făcu din nou experiența, iarăși cu ajutorul Turcilor și Polonilor. Fugise în Moldova, la Neamț, apoi de acolo trecu în Bacău, la Trotuș, unde se găsia la 29 August, zece zile după omorul lui Mihaï. Iar la 31 August el apărea supt zidurile Brașovului, unde intră, după neapăratele negocieri și asigurări, la 6 Septembre³.

În sfîrșit, și Sigismund avea noroc către acest sfîrșit al carierei sale. Basta n'avea nici soldați destui, nici bani cîți îi trebuia, nici aderenți sinceri. Imperialii nu putură pătrunde pînă la Brașov. Sibiul, abia părăsit de Basta, fu atacat de Sigismund, iar Bistrița cucerită în Ianuar 1602. Clujul fusese încunjurat pentru recenta-i poticnire din credință, iar Mediașul ocupat; Ștefan Tholdy izbutise prin dibăcie a pătrunde în Sighișoara. Iar Basta, ieșind din tabăra unde

¹ Refusul lui Stroe e pomenit și în Memoriile lui Basta (Spontoni, *Historia della Transilvania*, pp. 188-9; cf. *An. Ac. Rom.*, XX, p. 488 n. 2 sau Arch. din Neapole, *Carte farnesiane*, 129).

² V. și Papiu, *Tesaur*, I, p. 389.

³ Datele se află în corespondența bistrițeană inedită (côpii la Ac. Rom.) și în *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, pp. 191, 193-5.

se închisese la Deș, avuse parte numai să citege Gilăul (Gyalu), unde aștepta liberarea, de la un astfel de liberator, tânărul Voevod Petrașcu, și Almașul lui Csáky¹. Restituția lui Radu-Vodă rămânea să se facă în timpuri mai bune.

Acestea nu zăboviră prea mult. Ieșind din adăpostul său, Basta veni să răzbune onoarea armelor imperiale. El încunjură Bistrița cu trupele peste care Împăratul îl numise. La 20 Ianuar, comandant general². Și încă în Februar el putea să anunțe la Praga că Sigismund, înspăimântat, descurajat, a primit să negocieze pentru o nouă cedare a Ardealului în schimbul unui echivalent convenabil. Un armistițiu fu încheiat în curînd, prin care Imperialii căpătau toată țara la miază-noapte de Mureș și Arieș, cu Clujul din nou părăsit de favoritul lui, și cu Bistrița, care trebui să se răscumpere³.

Astfel reîncepuse războiul pentru dominația asupra Ardealului. Odată cu dînsul, neapărat, începea și acela pentru tronul Țerii-Românești. La 2 Octombre sosia la Brașov steagul turcesc pentru Sigismund Báthory. Purtătorul trecu prin Iași la sfîrșitul lui Septembre, Muntenia găsindu-se încă în mina Buzesților⁴. Am spus mai sus cum un alt ceauș poate făcu în aceeași lună o cercetare asupra purtării lui Movilă, care-î aduse înnainte de sfîrșitul lunii înlocuirea prin copilandrul Radu Mihnea.

Acesta era omul Turcilor, dar Sigismund era mai ales al Polonilor. El voia mai curînd pe Simion Movilă, care, primind ajutoare polone, supt Ioan Potocki, veni să-și recapete Scaunul. E o expediție pe care o cunoaștem numai neîndestulător, și poate o expediție fără lupte importante, o primblare militară, contra unui dușman fără elemente serioase de împotrivire. La 29 Septembre se afla la Brașov despre înnajntarea lui Simion, care opri invasia, proiectată, a Muntenilor în Țara

¹ V. cronicile orășenești, în colecțiile Kemény și Trauschenfels, după *Chron. F.-L.-Olt.*, precum și după Symigianus (ed. Mildenberg) și Wolfgang Bethlen.

² *Mon. comitialia Transsylvaniae*, la această dată.

³ Cronicile citate.

⁴ Cf. *Chron. F.-L.-Olt.*, p. 197 și Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 65.

Bîrsei. Cu el erau Turcii și Tatarii, cari prădau strașnic. La 6. Octobre se dădu o luptă, și boierii fură învinși, dar nu hotărîtor. Aceasta îndemnă pe Basta să trimeată în ajutorul învinșilor pe viteazul căpitan Mîrza, Mîrza cel Mare. El veni pe la Sibiiu, cu Haiducii, dar trebui, în curînd, să ieie învins drumul Turnului Roșu, pentru a găsi la întoarcere alți dușmani¹. La 1-iu și 5 Novembre, biruitor, Simion-Vodă se găsia la Pitești, după ce curățise tot latul Munteniei Mari de «răsculați». Iar, la 6 ale lunii, rămășițele armatei Buzeștilor, sau aceia dintr'insa cari nu se puteau pierde în mulțimea capetelor plecate după înfrîngere, se găsiau, în număr de vreo 4.000, cu Domnul în frunte, în tabăra lui Basta².

Aici se făcu, în acea zi de 6, jurămîntul lui Radu către Împărat. Și un trimis al lui, Stroe Buzescu, boierul care refusase Domnia, pleca la Curte, pentru a cere de la puternicii de acolo ajutor, subsidii, diplomă și locuri de adăpost, ca pe vremea credinții către Împărăție a lui Mihael-Vodă.

Asemenea cereri de ajutor și sprijin aū fost adresate, de sigur, și lui Basta. Dar generalul imperial, deși era dispus să restituie în Domnie pe vasalul german, avea și altele de făcut. Căci apariția lui Sigismund făcuse minuni și data aceasta între conașionalii pe cari de atîtea ori îi vînduse și schimbuse. Din Brașov, «principele Ardealului» plecase spre Cluj pentru a-l smulge lui Basta, și sprijinitorul său Csáky pornia, la 3 Novembre, să-l găsească, împreună cu o oaste de 6.000 de Tatarii, Cazacii și Polonii, culeasă în bună parte din principate, din jurul celor doi Movilești³.

Radu-Vodă și cei 4.000 de Romîni ai Buzeștilor se aflaū în tabăra Imperialilor. Și, văzînd că de nicăiri nu se pregătește un atac nou, știind pe Sigismund descurajat cu totul în Deva, i se păru lui Basta că a venit momentul ca Radu să-și capete

¹ *Chron. F.-L.-Olt.*, pp. 196-7. Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II, la această dată.

² Aceiași cronică brașoveană, pp. 198-9; Hurmuzaki-Bogdan, *l. c.* (scrisorî ale lui Simion).

³ Asupra retragerii lui Radu și soliei, v. Hurmuzaki, IV¹, Oct. 1601.

⁴ V. mai ales *Chron. F.-L.-Olt.*, p. 198 și urm.

țara. Spre a-i arăta că în zădar plînge soarta sa, a boierilor și a familiei sale, i se dădură Unguri și regimente de Valoni, supt comanda unui căpitan de aceeași nație, Boulet. Toată oastea se ridica la 10 sau chiar 15.000 de oameni. Și expediția era aprobată și de Împărat, care se arătase mulțămît cu recunoașterea lui Radu. Dar Stroe Buzescu, primit în audiență abia la sfîrșitul lui Februar, cu toate că sosise încă din Octombrie, nu putu să participe la această campanie din Mart 1602¹.

Ea fu fără de noroc. Când năvălitorii se coborîră de la munte, de către Moldova, Simion era cu totul stăpîn peste țară. Adversariul lui, Radu Mihnea, nu putuse face, în adevăr, nici o ispravă. În Decembrie 1601, el înnaintă, ce e dreptul, în direcția Bucureștilor, unde intră ceaușul pentru a lua în stăpînire Scaunul, dar aici se opriră toate progresele. Pașa de Silistra, Ali, care trebuia să ajute pe Radu, fusese cumpărat de Simion, și, cînd el fu înlocuit, în Ianuar, era prea târziu. Ceaușul se întoarse la Giurgiu, și Domnul cel nou, totdeauna nenorocit, nu putu să mai iasă din cetate, supt zidurile căreia se înfățișară, în Ianuar, cîteva sute de Poloni. Cînd aceste știri ajunseră la Poartă și inutilitatea ridicării unui alt Voevod de la Turci în fața lui Simion apăru limpede tuturora, Simion fu din nou întărit, către sfîrșitul lui Februar. Rușinea rechemării lui Radu fu acoperită supt masca unei concesiî făcute prietenilor poloni².

Movilă era decî Domn legal și de fapt peste Țara-Românească la intrarea lui Radu în regiunea munților. Acesta nu merse mai departe decît cea d'întăiu vale ce i se deschise înnainte. De jur împrejur roiaă stoluri de Tatarî, chemate de Ieremia și de Simion, cari se fac însă a nu ști nimic, în scrisorile lor către Poloni, de sosirea unei oștiri ca aceasta.

¹ Cf. cronica citată, Hurmuzaki, IV¹ și VIII. Expediția e povestită în Memoriile lui Basta, cu multe amănunte. V. și scrisorile ce reproducem în «Documentele la Prefață». Cf. un act de la Simion, în Hașdeu, *Cuv. den Bătrîni*, I, p. 113 și Șincaî.

² Toate lămuririle se află în Hurmuzaki, IV² (rapoarte venețiene din Constantinopol; se dau și scrisorî ale lui Radu Mihnea către bail) și, cîteva, în documentele polone din Hurmuzaki-Bogdan, II.

În Memoriile lui Basta se poate afla, cu toate amănunțele, frământările petrecute în acele zile de primăvară, aici, într'un unghișu de munți. La urmă, Radu și Mentorul său, Boulet, se crezură fericiți că pot ieși din căpcana în care căzuse. Îi scăpase Mîrza, care, cu Moldovenii și Haiducii săi, ocupase, înaintea Tatarilor, trecătoarea ce ducea în Ardeal.

În urma acestei încercări zădarnice, Buzeștii își despărțiră pentru moment interesele lor de ale lui Radu. Unul nu se arăta norocos, ei încercară atunci cu altul, cu cel tînăr de la Giurgiu, care stătea bine și cu Turcii, cu toate că ei îi luase demnitatea pe care nu și-o putea menține. Din nou, în Mart, călăreții dușmanii apărură, cu Delimarcu, supt zidurile Giurgiului, însă, data aceasta, fiul lui Mihnea știa că n'are de ce să se teamă de dînșii. El se făcu a ieși la vînat și căzu în mijlocul oamenilor puternicului Stroe. Copilul furat de vrăjmașii cu orî ce preț ai lui Simion luă în cea mai mare grabă drumul Olteniei. Aici aștepta, gata, «oastea Mehedinților», care nu se putuse reuni, cum era planul, cu Valonii și haiducii lui Basta.

Dar Simion avea noroc. În potriva pușinelor trupe moldopolone ce se găsiau în Oltenia stătea o frumoasă oștire, în care se cuprindeau și 2.000 de veterani ai lui Mihaî: Sîrbi pe jos și haiduci. Însă, dacă pedestrima era bună—și în adevăr ea zgudui pe dușman—, călăreții erau prea ușori, prea slabi pentru ca să reziste acelor pe cari-i comandau Orăș și Nistor Ureche, boierii ai lui Ieremia-Vodă. Și aici, în șes, la Creșeștii olteni, ca și dincolo, în creștetul munților, adversarii lui Simion pierdură lupta (15 Mart). Ei fugiră, pierzînd douăzeci și cinci de steaguri, iar noua lor căpetenie, Radu, apucă drumul care ducea la Dunăre, unde va fi dat Turcilor lămuririle ce va fi crezut de cuviință asupra aventurii sale între creștini și soldați¹.

¹ Furarea lui Radu și lupta de la Creșești se află povestite în Hurmuzaki, IV² (după știri de la Radu) și în aceeași culegere, *Supl.* II² (Hurmuzaki-Bogdan, II) (informații de la Simion și oșterii poloni).

Buzeștii trebuiră decî să se întoarcă la vechiul lor ales, căruia însă nu-î mergea mai bine. De la hotarul pe unde se strecurase, el apucase drumul Bistriții, și la Vașarheiū fu lovit, în trecere, destul de rău, de Moise Székely, aderent al lui Sigismund și unul din factorii de căpetenie ai restabilirii lui. Basta crezu de cuviință să poruncească răzbunarea acestei înfrîngerî, dar nici de astă dată Radu și Valonul său nu putură să aducă veștii bune de biruință. Vedem la 19 Mart pe Voevodul fugar scriind Împăratului, din lagărul de la S. Marghita, lîngă Mureș, fără a pomeni însă nimic din cele ce se întîmplase. Acestea se duse să le spuie din gură Boulet, pe care-l găsim la Curte în April¹.

Valonul, care era de părere că țara vrea mai bine pe fiul lui Mihaî, primi bani pentru cauza lui Radu. În măsură ce lucrurile mergeau mai bine în Ardeal, perspective mai sigure de Domnie se deschideaū pentru dînsul. Supt impresia neizbîndeî lui — el care plecase cu siguranța că «va goni pe Simion» —, Voevodul se dusesese să se ascundă în Beiuș, unde era în April². Dar, cînd Basta dădu, în Maiū, un prînz la Satu-Mare, unde aștepta rezultatul negocierilor dintre Sigismund și comisarii împărăteștii, trimiși pentru a-l aduce la o nouă cesiune, — Radu fu unul dintre oaspeții, și generalul imperial anunță hotărîrea sa nestrămutată de a-l duce iarăși în Scaun³. În Iunie, Împăratul, din parte-î, încuviința să se trimeată, prin Carpați sau pe la Mehadia, trupe cu Domnul dat de dînsul Muntenilor⁴.

În Iulie însă, Sigismund era silit să puie capăt tergiversărilor sale de om cu gîndul nesigur. Acei ce voiaū cu orî-ce preț să-î apere tronul, Moise Székely și Zelestey,

¹ Aceste ciocniri sînt pomenite în Spontoni (Memoriile lui Basta) Altă mențiune, confusă, în *Chron. F. L. Olt.*, I, p. 205. Scrisoarea Voevodului în Hurmuzaki, IV². Mențiunea soliciî lui Boulet, *ibid.*, VIII și Innsbruck, *Statt-haltereiarchiv, Ambraser Akten*.

² Springer către Archiducele Maximilian (Viena, 17 April 1602.)

³ Scrisoare din Satu-Mare, 21 Maiū 1602, reproducă într'o cronică tipărită la Kemény, I, p. 242.

⁴ *Mon. comitialia Transsylvaniae*, la această dată.

fură cu totul bătută pe Mureș, lângă Alba-Iulia¹. Și, după o întâlnire cu Basta în castelul princiar din Vinț, el lua ultimele măsurii de plecare. Se ducea în acest chip, după o nouă bătălie pierdută, în exiliul unde era să-l țintuiască boala până la o moarte obscură, care nu întârzie².

Plecarea lui Sigismund și supunerea momentană a principatului însemna readucerea lui Radu în Țara-Românească.

Ieremia-Vodă, ocrotitorul, cam rece însă, al fratelui său, credea că Domnul Buzeștilor va veni pe la Mehadia, pe unde intră mai târziu Matei Basarab. Cronicile brașovene arată însă foarte cu de-amănuntul cum s'a petrecut lucrul. În Iulie, Mîrza și Buzeștii pleacă din Sibiiu spre Țara-Românească. La 22 ale lunii, în fruntea a câteva mii de ostași, ajunge Radu însuși la moara de hîrtie de lângă Brașov, unde se oprește prădînd. A doua zi, el pleacă spre munți, tot prădînd, și înaintează până «la satul Nen, la poalele Carpaților». În August apoi se înfățișează Basta, împrumută bani de la Brașoveni și trimite, în sfîrșit, pe Radu, cu 25.000 de soldați, în Țara-Românească³.

Oastea de năvălire se alcătua, ni se spune, din 3.000 de lănci germane, 10.000 de pedestri, din Haiduci⁴, cumpărați cu cei 100.000 de taleri dați de Împăratul, și dintr'o mie de oameni oaste de strînsură. Nu știm cît avea Simion pe lângă dînsul, dar comandantul trupelor lui polone, îmbolnăvinduse, plecase, lăsînd în loc pe fratele lui, Andrei Potocki, care se dovedi un om incapabil. În fine, acești auxiliari, de la bunăvoința cărora atîrna tot, nu erau plătiți, și nu voiau să se lupte serios.

Așa încît, într'o întăie luptă la Teleajin, care văzuse nenorocirea lui Mihaî Viteazul, straja polonă fu bătută. O încercare de ofensivă a învinșilor, în direcția Ploieștilor, nu iz-

¹ La această luptă ieau parte și Romîni, mai ales Moldoveni (Basta către ambasadorul spaniol; 3 Iulie 1602. Milan, *Bibl. Ambrosiana*, S. 115 sup., fol. 85).

² Crenica citată a lui Symigianus.

³ *Cron. F.-L.-Olt.*, p. 207 și urm.

⁴ Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 194.

buti. Învingătorii pătrunseră, arzînd, în partea sudică a Moldovei, și înaintea lor Simion se retrase, la Tecuci, la Bîrlad, la Vaslui, până, la 8 Septembrie, bietul om se găsia la Tîrgu-Frumos, unde nu merseră să-l caute ai lui Radu Șerban ¹.

Dar bietul om era și un om rău, gata să sacrifice orice — ca și întregul lui neam, până se stînsese în lupte nelegiuite — pentru gloriola unei Domnii de umilință reală. La 1-iu August, bolnavul Ioan Potocki trecu Nistrul pentru a drege, dacă se putea, lucrurile, stricate prin boala lui fără vreme. Însă relațiile cu Polonii nu mai erau acum aceleași ca odinioară, pentru frații Movilă. Ei erau învinovați că nu vreau să plătească acelor ce-i slujesc, că vreau să aibă tot fără a da nimic, că urmăresc fiecare scopuri egoiste. Pentru soldă, pentru stăpînirea Hotinului, erau neîncetat certe, cu atît mai amare în fond, cu cît forma era mai rezervată. Unii dintre Poloni începeau să se căiască de sprijinul dat până atunci lui Simion. O ligă se formase între soldați pentru a cere bani înainte de a salva din nou tronul răului datornic.

Deci, în Poloni, cu toate că mai venise un general, Sobieski, era slabă nădejde pentru Domnul muntean gonit. În Ieremia tot așa. Pe dînsul însuși îl amenința Marcu-Vodă, care adunase vre-o 10.000 de oameni în Sălagiū, prin Maiū, pentru a ataca Moldova. Viteazul pretendent fusese oprit de Basta pentru a nu se ațîța din nou Polonii, ca în 1600, cu toate că, încurcați în Suedia, ei erau acum mai puțin periculoși decît atunci. Ceia ce nu-l împiedecă de a veni la Radu-Vodă și de a se coborî împreună cu acesta, în August ².

La cine se putea adresa Simion? La Turci? Dar aceștia aveau iarăși pe Radu Mihnea. În Iulie, partida turcofilă dintre Munteni îl ceruse din nou, cu stăruință, până și de la Hanul, arătînd că altfel și boierii credincioși Împăratului turcesc vor trece la Radul Nemților. Și, în adevăr, mai mult pe ascuns,

¹ Toată istoria acestor lupte se reconstituie din corespondența polonă (Hurmuzaki-Bogdan, II).

² Hurmuzaki-Bogdan, II.

dar, ori cum, Radu fusese iarăși trimis să mai cerce norocul, așa de rău pentru el până acum ¹.

Mai rămîneau doar Tatarii, aceia ce ținuse de atîtea ori în loc pe Mihai Viteazul, acei ce culesese în ultimii ani zeci de mii de robi din Țara-Românească, prietenii mai răi decît cel mai rău dușman. La dînșii se adresă Simion. Hanul era chemat la oștirea Serascherului ce mergea în Ungaria, și Simion se rugă pe lîngă acest «Țar» mongolic pentru onoarea unei visite, cît de scurte...

Frica de Tatarî cari ar veni să ajute pe Sigismund și să zădărnicească negocierile cu nesigurul personagiu stăpînia pe creștinii încă de mult, din primăvară. În Maiu se afirma că ei au și trecut, că sînt 150.000, că vor apuca drumul spre Silesia, Ardeal și Țara-Românească. La 10 August, Pezzen, fostul comisariu din Ardeal, afirma că Hanul a și sosit la hotarele moldovenestî ².

Această știre era adevărată. Tatarii trebuiau să ajute pe Turci în marea campanie pe care noul Vizir, Albanesul Hasan, o începuse pentru a smulge Imperialilor ce cîștigase supt predecesorul lui, pașnicul Ibrahim, și pentru a ajuta elementele dușmane creștinilor, din Ardeal. Ei se puseră în mișcare cam o dată cu oștile coreligionarilor lor, dar nu ajunseră să găsească pe aceștia nici supt zidurile Albei-Regale, care fu recucerită, nici supt ale Pestei, care rămase Imperialilor.

Causa era că-î oprise Simion, nădăjduind ca printr'înșii să-și capete iarăși Scaunul, totdeauna cîștigat de alții, înpotriva țerii. La 13 Septembrie, el plecă în spre tabăra acelorora pe cari nici Poloniî nu-î puteau privi altfel decît ca pe niște pustietori fără de lege. Avea cu dînsul numai 300 de Cazaci și ceva unelte de război. Cu noii săi aliați — și cei din urmă —, el ajunse după două zile la graniță, în Focșani ³.

Stăpîn peste tot Ardealul, unde abia începea să se răs-

¹ Hurmuzaki, IV².

² Corespondențe inedite, în Innsbruck, *Statthaltereiarhiv; Ambraser. Akten.*

³ Hurmuzaki-Bogdan, II.

pîndească zvonul despre înnaintarea lui Moise Székely, generalul bătut al lui Sigismund, — Basta ținea o dietă în Mediaș (—23 August) cînd el află despre primejdia ce-î amenința protegiatul. Era o surprindere pentru Radu, care se vedea așa de sigur în Scaunul său din Tirgoviște, încît împrumutase Germanilor un ajutor de 4.000 de oameni. Cu cît se așteptase mai puțin la o întoarcere a lui Simion, cu cît avea la îndămină mai puține mijloace de apărare, — abia 16.000 de oameni —, cu atît mai stăruitor se adresă el lui Basta pentru a fi mîntuit prin înfățișarea acestuia de atacul Tatarilor lui Gazi-Ghiraî și al Moldovenilor lui Ieremia, — ce nu erau să vie, aceștia de pe urmă.

Din partea lui, Basta își dădea seamă cîtă însemnătate avea pentru el păstrarea în credință a Țerii-Românești, de unde se închideau pasurile și se deschideau perspective de jaf către Dunăre. Îi trebuia să fie sigur de această țară, și de aceia refuză, în toamna lui 1601, ofertele de împăcare ale lui Simion, precum înlătură, în vara anului următor, propunerile lui Ieremia. Știa bine că în Movilești, chiar învrăjbiți pentru moment cu comandanții poloni, nu se poate avea încredere: în același timp cînd se făcea a dori prietenia lui Radu, Ieremia îndemna pe Secuî să se răscoale în potriva Imperialilor, și scrisorile secretariului său pentru aceasta fură și prinse¹. Gîndul Germanilor era să mîntuie, la cel d'întăiu prilej favorabil, și cu vecinul cel rău din Moldova, și de aceia se dăduse speranțe pentru viitor soliei moldovenești ce venise să se roage la Curte, cu multă căldură, pentru scăparea țerii de «tirania» Polonilor și a omului lor.

La 3 Septembre, Basta era acum pe cale către Brașov, la Șinca-Mare. El sfătui pe Radu să răspundă lui Ieremia, care-î scrisese despre un complot tatar pentru a-î schimba pe amîndoî, că de așa ceva n'are frică, precum n'are încredere în cine nu i-a dat dovezi pînă acum că și-a schimbat inima dușmănoasă. Pentru a face ca faptele să răspundă acestor

¹ Scrisori ale lui Basta, în Hurmuzaki, IV¹ și în Documente la Prefață. Cf. *Chron. F.-L.-Olt.*, p. 211; Spontoni, p. 219.

cuvinte mîndre, Basta trimise Domnului muntean pe Mîrza cu cîteva mii de Moldoveni și haiduci, 3.000 de Secui și o mie de lanțe din Ardeal cu Marcu-Vodă, pretendentul la tronul Moldovei. La 11, generalul imperial ajungea însuși la Brașov și strîngea, pentru ori-ce întîmplare, alte trupe ¹. La 14, Radu se găsea încă la Tîrgoviște și scria Împăratului fără a pomeni un singur cuvînt despre marea furtună ce stătea să se abată asupra-i ².

Dar probabil în aceiași zi îi veni vestea că Secuiul Petru Konkoly, șeful străjii sale, care avea vre-o 8.000 de oameni, a fost bătut foarte rău de o ceată de Tatarî, cu mult mai puțin numeroasă. Începînd a prinde frică pentru rezultatul războiului, el trimise în cea mai mare grabă o solie de doi boieri pentru a cere lui Basta să vie. Acesta se coborîse la 16 pînă la Preașmăr, și de aici porni la 19 ale lunii un ajutor de trupe alese, mai mult Valoni, cu cei doi frați Cavriolo, dintre cari Toma avea și comanda. Companiile de pedestri, deprinși să apere un lagăr, ajunseră «în gura Teleajinului», la Teișani, unde se retrăsese Radu, la 20 Septembrie, și fură primite ca niște mîntuitori. -

Ordinul lui Basta, care-și rezervă să vie și el cînd va fi de nevoie, era să nu se caute o luptă, nici să se primească, ci să se facă șanțuri: *trincerarsi*. Un șanț lat fu săpat, prin urmare, în față, pînă ajunse să se razime de munți și să fie apărat de păduri nestrăbătute. Un altul, la spate, era menit să asigure de o încunjurare a dușmanilor, și Marcu Voevod fu ales ca să-l apere. Cercetași poloni, oameni deprinși să culeagă știri fără a fi văzuți, să facă rău fără a se pune în evidență, căpătară misiunea să observe drumul ce venia de la Tîrgoviște.

Hanul sosi la 22 sara. Avea vre-o patruzeci de mii de călăreți, cîți nu mai avuse ocazie să vadă vre-odată soldații străini ai lui Radu-Vodă, dar pedestri erau de tot puțini, ceva peste o mie. Și aici era slăbiciunea năvălitorilor.

Dar pentru ca această slăbiciune să folosească creștinilor, trebuia ca aceștia să se ferească de lupta în șes, unde-i

¹ Corespondența citată a lui Basta și *Chron. F.-L.-Olt.*, pp. 211—2.

² Hurmuzaki, IV¹ (scrisoarea lui Radu).

chema minia pentru insulte, dorința de răzbunare pentru pradă și speranța de a se îmbogăți din jaful jefuitorilor. Fără a mai vorbi de mândria fiecăruia și de dorința de a se face cunoscut prin vitejie Voevodului.

În ziua d'întăiu, la 23, cei din lagăr nu se putură răbda cu totul să nu iasă la hartă. Un deal ce stătea la mijloc fu rînd pe rînd cucerit de unii și de alții, ce-și încurau caii pe coastele lui ușoare de suit. Tatarii căzură destui, de fierul haiducilor, ca și de gloanțele Valonilor. Într'o frumoasă luptă dreaptă, voinicul Stroe Buzescu, boierul mai mare de cît Domnul, rătează capul unui cumnat de harem al Hanului, care crezuse să-l poată el răpune pe dînsul. Dar, cînd, adunîndu-și toate puterile, Tatarii fără de număr se năpustiră asupra Muntenilor și haiducilor, nimic nu li putu sta în potrivă și, măturînd arena de încercare, ei veniră să bată cu piepturile cailor de zidul sulitelor nemțești. De trei ori, ei porniră în acest îndărătnic asalt, dar fură răspinși până la sfîrșit.

A doua zi după aceste lupte de glorie și de mare primejdie, oastea lui Radu, învățînd din ce văzuse și suferise, se purtă mai cu minte. Șanțul pe care-l împodobiau acumă furci pentru cine ar cuteza să-l treacă, nu lăsă pe nimeni din lagăr. Tatarii se perîndară în zădar, scoțînd chiote și improșcînd cu ocări pe «fricoșii» ce se ascundeau. Nu li răspunse nimeni decît gloanțele, care loviau drept pe cine dintre ei se apropia. La două după amiază, această primblare zădarnică plictisi în fine pe aceia cari o făceau. Imensa călărime, renunțînd la biruință, unde nu putea să fie luptă, se întoarse pe loc și apucă drumul către Dunăre, în spre Silistra¹.

Pe acolo trebuiau să meargă — de cîtă vreme! — pentru a găsi pe Serascher. În Octombrie, Tătărimea, care nu putuse

¹ Luptele sînt povestite în Memoriile lui Basta, în serisoarea lui Toma Cavriolo; din Hurmuzaki, VIII, în documentele ce tipărim în culegerea noastră. O scurtă, dar bună mențiune în cronica țerii. Cf. Trauschenfels, p. 288: «Mogarenn, bey den Hügel». V. în fine, și foarte însemnata inscripție de pe piatra lui Stroe (Tocilescu, în *Col. lui Traian*, II, n° 33 Cf. *An. Ac. Rom.*, ser. I, X², p. 289 și urm. și Ștefulescu, în *Șezătoarea Săteanului și Amicul Poporului*, III, p. 124 și urm.).

curăți de dușmani Muntenia și străbate prin pasurile ardelene, se ducea astfel se întâlnească pe Vizirul Serascher, care, din partea lui, nu-și putu îndeplini gândul de a aduce pe Moise Székely în scaunul lui Sigismund Báthory. Din încercarea ce făcuse, se alesese Hanul cu câteva mii de oameni morți în văile Carpaților și cu pierderea cumnatului, pe care-l ducea cu sine, învălit în scumpe covoare. Iar Simion, asupra căruia cădea vinovăția întreagă, fu insultat de strașnicii săi aliați, «pus în fiară pe supt pîntecele calului»¹, și apoi aruncat în Moldova, cu o strajă de Tatarî, de la care de sigur că fratele său trebui să-l răscumpere, blăstămînd înrudirea costisitoare și visurile zădarnice.

Basta află îndată despre biruință, și poate că el o cunoscuse înainte de a veni în tabăra biruitorilor. Avea, în adevăr, pe lîngă sine numai câteva sute de ostași călări, cu cari nu se putea bate toată mulțimea de Tatarî a Hanului. La 27, el se întorcea în lagărul său de la Preașmăr, cu convingerea, împărtășită și de alții, că Hanul a fugit de frica lui, și la 1-iu Octombrie, înainte de a pleca împotriva lui Moise, el trimitea la Curte veștile de victorie².

La Viena sosia în același timp aproape știrea că Marele Vizir, părăsind lagărul său de lîngă Pesta, a ajuns la Solnoc, și a plecat de acolo la 1-iu Octombrie spre Szarvás. El se îndrepta spre Lipova, de unde avea să pornească pentru a da Ardealul lui Moise Székely. Dar curieri din Buda îl chemară înapoi cu veștile lor rele, despre progresele Imperialilor, și restul anului fu pierdut într'o încunjurare care nu-și atinse scopul. Asediul Budei de Nemți, scăpă, prin urmare, pe Radu de Tatarî și pe patronul său de Turci³. Basta rămî-

¹ Cronica țerii.

² *Chron. F.-L.-Olt.*, l. c., și corespondențele citate.

³ Cf. în raportul lui Tobia Vischer către Archiducele Maximilian, Praga, 28 Octombrie 1602: «Hetten die Unsrigen Ofen nit belegert, so wär der Feindt in Sibenburg und die Tartarn in die Wallachei gefallen und hetten Herrn Giorgio Basta in die Mit genommen. . . ». Știrile sînt luate din *Ambraser Akten* (inedite).

nea deocamdată în țara pe care pentru cea din urmă oară o cedase Sigismund Báthory și, odată ce Germanii s'au stabilit în Ardeal», crede și un ofițer polon din acel timp, nu se mai poate menținea Simion în Țara-Românească¹.

Polonii știaă deci aceasta, și tot atât de bine o știa Radu Șerban, care vedea singurul său sprijin în Imperiali, și anume în Imperialii stabiliți dincolo de munți, în provincia de a cărei soartă era legată a țerii sale. Ca și Mihaï, marele său predecesor, el simți nevoia să deie o basă sigură situației sale prin încheierea unei legături scrise cu Rudolf și, ca și Mihaï iarăși, el era dispus să aducă servicii credincioase, să se puie chiar în primejdia vieții pentru a-și asigura acea basă.

O solie fusese trimisă la Împărat încă din 1601, atunci când acel care-o trimitea era numai un fugar în Ardeal, dar un fugar în fruntea a 4.000 de ostași, deci unul cu care se putea sta de vorbă. Stroe Buzescu, în care unii Nemți de la Curte vedeau pe «fratele Domnului muntean», așa de strânsă era legătura între Radu-Vodă și aceia ce-l pusese pe tron, veni la Praga odată cu Carol Magno, spre sfârșitul lui Decembrie. Fu primit foarte bine și cu întreținerea lui știm că se cheltuiau o sută de taleri pe lună, dar nu-și avu audiența decât la 20 Februar. La începutul săptămânii următoare, Stroe se întorcea înapoi, și din ce tratase el cu oamenii împărătești, știm numai atîta, că Radu ceruse un castel de adăpost în Ardeal (Ieciü) și că i se răspunsese numai prin asigurări de protecție și sprijin. Potrivit cu situația în care se găsia.

Radu încercă să-și recapete țara în Mart, înainte de întoarcerea lui Stroe, și nu izbuti. Atribuind aceasta lipsei de bani, pentru care fusese trădat de auxiliarii săi unguri, el trimise din nou un ambasador la Curte, pe Valonul Boulet și poate, împreună cu acest străin suspect, și vre-un boier dintre ai săi. Data aceasta căpătă ceva: în Mart încă se plătiră solului, care plecă abia în April, 100.000 de taleri.

¹ Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 201 și urm.

Bani cari slujiră mult pentru îndeplinirea, în August, a planurilor de recuperare ale lui Radu.

Dar tronul lui nu se putea privi ca bine întemeiat până nu se hotăria lucrul cu Tatarii lui Simion. Am văzut la cât de puțină ispravă duseră marile lor pregătiri.

După ce Radu se asigură de plecarea dușmanilor săi, el restituie la 11 Octombrie lui Basta pe Mirza și haiducii împrumutați¹ și, venind poate în Ardeal anume pentru aceasta, el încheie cu dînsul un fel de înțelegere, care nu ni s'a păstrat în întregimea ei. Voievodul putea dispune de acum înnainte de un ajutor de 2.000 de Secuî, pe cari i-ar convoca după voie; de i-ar trebui însă mai mulți, s'ar adresă generalului guvernator. În schimb, Romîniî ar veni ori-cînd, după dorința lui Basta, ca să-l ajute².

De sigur că în aceeași înțelegere se cuprindea și îndatorirea pentru Radu de a ținea pe Turci prin prădăciunile peste Dunăre care deschisese cariera de izbîndă a lui Mihaî. Dar pentru aceasta trebuiaî luate măsuri de siguranță și de stabilitate. Ieremia trimise, la începutul anului, o ambasadă la Basta, în dietă, pentru a recunoaște toate păcatele și a arunca vina celor întîmplate pe capul nenorocitului Sigismund care, înșelînd doi Împărați, putea să înșele și «un neam mai prost, cum sînt Moldoveniî»³. Basta se făcu a crede în asemenea oferte, primi asigurarea că de-acum înnainte Voievodul va avea altă purtare și recomandă și lui Radu să trăiască în pace cu vecinul care nu mai putea să-i facă rău. Un corespondent al Archiducelui Maximilian pretinde chiar, la 17 Februar 1603, că Basta ar fi anunțat un tratat formal încheiat între cei doi Domni⁴.

În sfîrșit, la 2 Februar pornia o nouă solie la Împăratul, în fruntea căreia stăteaî Vistierul Nica și Aga Leca, un trădător pocăit. La aceștia, Vodă adause apoi pe unul din

¹ *Cron. F.-L.-Olt.*, p. 213.

² *Tratatul e cunoscut numai printr'o scrisoare a lui Basta (Hurmuzaki. IV¹, p. 33).*

³ *Mon. Com. Transsylv., l. c.*, p. 188 și urm.

⁴ *Innsbruck, Ambraser Akten.* Corespondentul e Fischer, din Praga.

«frații» săi, Radu Clucerul. Ei aduceau următoarele cereri ale vasalului imperial: întărirea într'o situație asemenea cu a lui Sigismund Báthory sau a lui Mihai Viteazul, un loc de retragere în Silesia, o moșie în Ardeal, altele pentru credincioșii săi sprijinatori Buzeștii, cruțarea de reclamații pentru datoriile lui Mihai-Vodă, intervenția în Polonia pentru ca să nu mai aibă a se teme din acea parte și, în sfârșit, voia de a se lupta supt steaguri cu vulturul imperial. Fără a mai pomeni reclamația naturală, reinnoită acum, a unui stipendiu, ca al lui Mihai, pentru plata soldaților ¹.

Cu aceasta lucrurile se puteau crede puse la cale. Basta, doritor de a se lupta aiurea, cu soldați și nu cu intriganți politici, se gătia să plece și ceruse a se trimite odată cu anul nou comisarî pentru administrația Ardealului supus. Iar Radu-Vodă își îndrepta privirile spre Dunăre, unde erau cetăți de jăfuit, un rival, Radu Mihnea, de gonit iarăși în haremurile părintești, și încotro îl îndemna și Împăratul, prin emisariul său, de curînd sosit, Aloisiu Radibrad, un cunoscut agent politic, din Ragusa.

Mai ales dintr'un raport al acestuia² știm ce s'a petrecut în această campanie din Februar-Mart, care ținu până la dezghețul Dunării. Radu avea cu sine pe căpeteniile de Moldoveni Mirza și Ionașcu. El atacă Silistra, de unde scoase pe *domnișorul* fără noroc, ocupă castelul de curînd înălțat de Turci la Brăila, arse Hirșova, se ciocni cu săteni, unii dintre dînșii Romîni, din Dobrogea și ceru, se spune, cheile Cetății-Albe. Față de unii locuitori mai viteji, Romîni și haiducii săi n'avură izbînda, însă Turcii se retraseră pretutindeni înaintea lui, până la Bazargic, lăsînd numai o garnisonă în cetatea Silistra ³.

Atacul venia într'un timp cînd tulburările militare — re-

¹ Cf. Hurmuzaki, IV², pp. 331-2, n° 279 și raportul Camerei imperiale, *ibid.*, pp. 334-6.

² În documentele noastre la Prefață.

³ Atacul lui Radu mai e pomenit în raportul venețian din Hurmuzaki, IV², p. 272, n° 48 și în Memoriile lui Basta, p. 216.

volta Spahiilor — fusese potolite acum în Constantinopol. Totuși măsuri energice nu se luară împotriva Voevodului, care, de doi ani de cînd umbla după Țara-Românească, nu se gîndise că este o Poartă a Sultanului de unde vin steagurile de Domnie și unde se trimit tributurile.

Ceia ce nu însemna că ofensa fusese trecută cu vederea. Din nou un plan întins se alcătuiuse pentru a restabili autoritatea împărătească la Nordul Dunării. Un Pașă războinic, Hidir, numit pentru Egipt, căpătă paza Dunării și misiunea de a trece rîul la orî-ce prilej favorabil. Ca Domn fusese întărit în Muntenia iarăși Simion, în locul lui Radu cel turcesc, care nu era bun de nimică, și în locul lui Radu al Nemților, care nu existase nici odată pentru Turci¹.

Era o măsură potrivită pentru a cîștiga recunoștința Polonilor. Aceștia, ocupați în curînd cu un război nenorocit cu Suedia, nu uitară însă cu totul provinciile pentru care, pe timpul de atotputernicie al lui Zamoyski, făcuse atîtea jertfe. La dieta polonă din 1603, Moldovenii amintiră de primejdiile și de dorințele lor printr'o solie alcătuită din Iocșa Petriceicu și Nistor Ureche. Căsătoria, săvîrșită în Maiu, a fetei lui Ieremia-Vodă cu Mihaï Wisznowiecki, era încă o afirmare a veșnicilor simpatii polone ale Domnului. În Moldova se oploșise, plini de ură împotriva lui Radu Șerban și chinuiți de păreri de rău pentru averile și demnitățile părăsite, membrii, mai mult obscuri, ai partidei muntene care ținea cu Simion-Vodă, adecă cu Turcii și cu prietenii lor Poloni. Si acești pribegî, în frunte cu Mitropolitul Eftimie, cu Logofătul Dan, cu Teodosie, alt Logofăt, trimiteau pe doi dintre dînșii la regele polon, ca la singurul care putea să facă a se întoarce pentru dînșii trecutul de liniște și de bielșug².

Prin aceiași scrisoare, Sultanul cerea ajutorul acestui rege aliat în favoarea lui Simion, pe care trebuia să-l sprijine și fratele său Ieremia, și în favoarea altui vîntor de coroană, Moise Székely³.

¹ Aceleași rapoarte venețiane.

² Izvoarele sînt documentele din Hurmuzaki-Bogdan, II.

³ *Ibid.*, pp. 275-3, n° 135.

Moise, căruia i se mai zicea și «picior de argint», era un Secuîț, născut în bordei, care printr'o vitejie strălucitoare se ridicase în cele mai de sus trepte ale demnităților din țara sa. Fusese unul dintre războinicii marelui rege Ștefan Báthory și se luptase pentru dînsul în Ardealul princiar contra lui Becheș revoltatul și în Polonia regală în potrive rivalului moscovit. Fire pasionată până la crimă, mergînd până la omor în dușmăniile sale, el suferi exilul după ce gustase cinstea biruitorului. Iertat pe urmă, pentru lucrurile mari ce făcuse și mai era în stare să facă, el se întoarse în Ardeal, și Mihai-Vodă făcu din acestăalt viteaz «ghinărășul» provinciei pe care o dobîndise. Dar Moise, care nu cunoștea virtutea credinții, se ridică, la cea d'întăiu vreme priincioasă, în potrive noului său stăpîn. Servi pe Sigismund, principele ungar, și, cînd acesta își luă rămas bun pentru totdeauna de la țara sa, Moise, care era altfel de om decît această făptură șovăitoare, se gîndi că tronul Ardealului i s'ar cuveni și lui. Fugi la Turcii din Timișoara, după ce se făcuse a primi dominația germană. Și din această strajă turcească, el plecă, în Februar 1603, împreună cu o oaste păgînă, pe care o comandă însuși Pașa din Timișoara, Becteș, și apucă drumul spre pasul Porții-de-Fier, dincolo de care era Alba-Iulia, gloria și domnia¹.

Am spus că Basta se gătia de plecare, și la 21 Mart el își dădea formal demisia, pretextînd bătrîneța și incapacitatea la lucru, pe care i le amintia în intrigile, reale sau închipuite, ale unor dușmani de la Curte. Comisarii, cari trebuia să-l înlocuiască, venise chiar, dar nu și noul general-comandant, Russwomb, care, căzînd bolnav, nu veni în Ardeal nici o dată. Basta nu-l aștepta decît pe acesta pentru a porni apoi să-și iea în primire funcțiile nouă de general-locotenent în Ungaria. O solie ardeleană, din care făceau parte Mindszenti, și alți doi nobili, împreună cu doi Sași din Sibiu și unul din Brașov, sosise la Curte, și la 7 April

¹ Lămuririle sînt luate din Cronica lui Szamosközy, tipărită în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptorum*, XXIX.

după amiazi era primită în audiență și ambasada lui Radu-Vodă. Consiliile împărătești se ocupaū de răspunsul ce trebuia să se deie vasalilor din Carpați și, de la Dunăre pentru a-i organiza sau ținea în ascultare¹.

Atunci ajunseră, zădărnîcînd tot ce se tratase și făcînd din oaspeți niște prinși, de o parte, niște ostateci de alta, veștile din ce în ce mai precise și mai întristătoare despre schimbările nouă din Ardeal, care sămănaū așa de bine cu vechile schimbări.

Moise, frumosul Secuiū bătrîn, viteazul alb cu fața suptîre și slabă, intră ca un triumfător în castele și orașe, unde erau cei de neamul său. Luase, în avîntul de plecare, Lugojul și Caransebeșul; după ce intră în Ardeal, i se dădură pe rînd Orăștia, Alba-Iulia, țîrgurile din Secuime. Basta, care plecase din residență, se adăposti la Cluj, fugi de aici la 21 April și se refugiè în Gherla, unde se găsia la 26 ale lunii. Asediat aici, el se strecură din cetate și se întoarse în Cluj, de unde, în noaptea de 23 Maiū, fugi către comitatele exterioare. Ratăcirea aceasta rușinoasă o încheiè numai în Satu-Mare, unde așteptă ce-î trebuia pentru a-și face întoarcerea în oare-care condiții de siguranță: trupe adecă, de la stăpînul său Împăratul, de la protegiații săi Secuii și de la vasalul muntean, Radu-Vodă².

Pentru acesta, pămîntul se prăbușia supt picioare. Rămăsese, de și în țara lui, pe Scaunul lui de Voevod, mai rău decît ori cînd, mai rău decît în 1601 chiar, cînd își comandă Romîniū în oastea lui Basta. Din Moldova, unde pîndiau pribegii și îndărătnicul lor călăuz, Simion, îi veniau știri rele de năvălire apropiată. Peste Dunăre, Hidir stătea gata să întindă podul. Ardealul era pierdut pentru Imperiali. Abia cîteva cetăți mai țineau garnisonele lui Basta: Gherla, Sighișoara, Sibiiul, Deva, Brașovul. Celelalte căzuse, și drumurile erau pline de haiduci dușmani, de Turci și de Tatarî. Pașa

¹ Corespondența din Ambras, în Innsbruck.

² Szamosközy, Symigianus și corespondența citată.

de Timișoara însuși stătea la dreapta lui Moise învingătorul, care nu era Sigismund Báthory. Iar din Polonia, prin pasurile Marmaureșului, trecea, pentru a veni și ei în Ardeal, la pradă, câteva mii de Cazaci.

Ce era să facă? Pe cine să întrebe, n'avea. Solii de la Praga îi aștepta în zădar, căci drumurile erau închise și porțile capitalei imperiale tot așa, pentru dînșii. Era Radi-brad, dar acesta nu era un om cu greutate și un ambasador formal. La cine să se adăpostească la o primejdie, nu era.

Îi rămînea să aștepte, să cîștige timp. De sigur că, silit de împrejurări, avînd răspundere pentru familia, partida și țara sa, Radu-Vodă făcu atunci o politică dublă. Neapărat că doria întoarcerea și victoria lui Basta, dar acesta era de parte, fără trupe, și nimic nu putea să vie de la dînsul. Din cincisprezece curieri ce pleară din Satu-Mare către Țara-Românească, unul singur ajunsese, și acela tocmai la sfîrșit. Putința unei înfrîngerii determinante a Imperialilor trebuia să se înfățișeze orî cui, și ea se înfățișă, de sigur, și lui Radu-Vodă. Purtarea sa se îndreptă și după prevederea unei asemenea posibilități.

Moldovenilor și Turcilor de la Dunăre chiar, nu li spuse nimic, precum ne-am fi putut aștepta. Cu Moise însă intră în negocierî, a căror sinceritate se înțelege de la sine.

Despre aceia însă, tot trimise din timp în timp în Ardeal trupe pentru a ajuta pe Basta. Cînd acesta se găsia încă în Gherla, la 7 Maiu, el trimisese într'un noroc un curier, ce purta scrise pe pînza cu care-i era căptușită haina, scrisori către Radu. Îi cerea să vie cu toți ai săi în țara Secuilor, cari i-au declarat că nu mai pot să-l aștepte și, viind astfel, să străbată, cu cetele lor împreună, până la dînsul¹.

Radu primi scrisoarea, dar nu plecă în persoană. Numai o trupă de 1.400 de oameni — o cifră tot atît de ridiculă, ca și a celor «trei sute» de Secui ce-i așteptau — porni în spre Gherla. Dar, precum Tatarii tăiară lesne pe Secuii din

¹ *Chron. F-L.-Olt.*, p. 221. Cf. *Memoriile lui Basta*, p. 219

minusculul lagăr, tot așa de lesne fură bătuți, în regiunea Bistriței, oamenii lui Kis Farkas, un Sîrb ungruit, și lui Ioan Ciungul¹. Gheorghe Makó, fost soldat al lui Mihaî-Vodă și acum aderent al lui Moise, li ieși în cale cu vre-o trei miî, și amîndoi șefii fură prinși. Răscumpărați de Moise, ei îl serviră apoi pe acesta, nu fără să aducă astfel daune reputației de credință a lui Radu-Vodă².

Cînd Kis plecase cu ceata lui, se auzise la Imperiali că vine însuși Radu cu o oaste însemnată. Se mai auzi că el a pătruns până la Sighișoara, care rezista încă, aducînd un ajutor de 16.000 de oameni. Dar erau numai cîteva sute de Romîni cari veniaû, supt Dimitrie Mirza, să sprijine împotriva cetății. Firește că și ei fură bătuți, lingă Sighișoara chiar³.

Poate în același timp cînd Toma Cavriolo se duse la Secuî și fu prins, alt emisariu german, Stanislav Kracker, un burghes din Cracovia, se îndreptă spre Muntenia, și izbuti să pătrundă acolo. Intitulîndu-se comisariu împărătesc — ceia ce nu era —, el își unî silințele cu ale lui Radibrad și cu ale unui al treilea represintant al intereselor imperiale, Attilio Vinercati, devenit ofițer al lui Radu-Vodă, pentru a face ca o hotărîre să se ia împotriva lui Moise.

Domnul se arată iarăși nehotărît, sfios față de primejdie, ca unul ce știa că-și joacă într'o bătălie tronul și viața. Dar unii dintre ai lui cari știaû bogăția Ardealului și nu uitase ocările și prigonirile singeroase pe care avură să le îndure, în 1600 și 1601, oamenii lui Mihaî, tovarășii de luptă ai lui Mihalcea Banul, cel gîtuit, și ai lui Baba Novac, cel ars pe rug, ca un mucenic, — accia se arătară gata să pornească. Între dînșii, tînărul cap de de haiduci Deli-Marcu, care furase odinioară la Giurgiu pe copilul Radu Mihnea, și Gheorghe Raț, Ban al Craiovei pe această vreme, un bătrîn și vestit

¹ Szamoszközy traduce prin «mutilus».

² Szamoszközy și Symigianus. Cf. Memoriile lui Basta și raportul lui Radibrad în documentele la Prefață. Acest raport a fost cunoscut de Szamoszközy, de la care vin probabil și notele contemporane latine ce-l întovărășesc.

³ Izvoarele citate și Corespondența din Ambras.

juptător¹. Cu acesta din urmă plecă și Alvis Radibrad, ca să-l conducă și spioneze.

Aceste trupe erau în număr de 3.000: Sîrbi de-ai lui Mihaî, haiduci și Moldoveni mai ales. Ele apucară pe valea Teleajinului, apoi drumul Rucărului, și la 5 Iunie ele ieșeau din pasul Branului și, trecînd pe lîngă Brașov, apucau spre Feldioara². Iar la 11 Iunie, din Tîrgoviște, Radu-Vodă trimitea la Moise pe doi dintre boierii săi, însă nu dintre aceia cari puteau deveni în mîna unui dușman ostateci scumpi sau primejdioși. Trimișii se chemau numai Manuil Slugerul și Zlat Armașul. Ei aduceau scrisori de la Domn și boieri, prin care se arăta bunăvoința unuia și a celorlalți pentru o pace cu Turcii, se cerea să se oprească Tatarii din Bugeac de a prăda, să se ție în frîu Simion, «crudul și neputinciosul», pe care nu-l vrea țara cu nici un preț, și să se păstreze în Scaun Radu, pentru care toți sînt gata să moară³.

Moise nu era nici el, cu toată ușurința cuceririlor lui de până acuma, cu totul sigur de victorie. E adevărat că, începînd negocierii cu Imperialiî, le lăsase pe urmă să se înno-molească și nu se mai gîndise la ele. Dar oastea lui nu era cîtă ar fi vrut el să-i fie: o parte din Tatarii plecaser, prădînd și arzînd, spre munții Moldovei; numărul Turcilor, pe cari-i chemase înapoi zvonul despre un atac în Banat, scăzuse foarte mult; Cazacii, așteptați din sus, nu mai veniau; în sfîrșit, un număr dintre ostașii săi fusese risipiți în garnisone sau în unele lagăre de observație, prin colțurile provinciei. El crezu deci că e bine să urmeze, din parte-î, fără sinceritate, negocierii pe care, tot fără sinceritate, le începuse Radu. De o parte și de alta, călătoriră, în vederea soldaților, cari,

¹ Note biografice asupra acestuia în Iorga, *Documente asupra lui Petru Șchiopul și Mihaî Viteazul*, p. 36.

² *Chron. F.-L.-Olt.* (p. 222) dă această dată pentru ieșirea lui Mîrza.

³ Scrisorile se află reproduse în Szamoszközy, și de aici în *Mon. Com. Transsylvaniae*. Se află și în Șincai și în *Epistolae procerum* ale lui Pray, III, p. 262 Cf. Cronica lui Mihail Weiss, un insemnat contemporan, în Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben*, pp. 157-8.

ținuți pe loc, se iritaă, emisari, și unii dintre dinșii plătiră cu pielea lor această iritație¹.

Dar, așteptînd venirea lui Radu, care nu se punea în mișcare, și a lui Basta, care încă la 18 Iulie era tot în Satu-Mare, așteptîndu-și Silesienii călări și alte ajutoare², — oastea lui Raț nu scădea. Din potrivă, Secuții se grămădiaă supt steagul împărătesc, comandat de Kracker la Brașov: numărul lor se ridică îndată la vre-o 3 000. Și această mulțime de soldați, cruzi, neavîndu-și hrana, prăda strașnic.

Atunci Moise, cu toate negocierile, trebui să facă ceva pentru ca să nu îndepărteze de el pe Brașovenii, abia cîștigați, și alți locuitori ai ținutului jăfuit. Făcîndu-se a vedea în slujitorii domnești niște hoți fără căpătăiu, el trimise contra lor pe Makó și pe Mihaï Imécsey. Aveau 3.000 de călări aleși și 500 de Tataři, și-și aduceau aminte de soarta ce avusese, prin mîna lor, în Iunie, Kis Farkas și Ciungul.

Împărțindu-și trupele în patru cete, cei doi șefi secuți ai lui Moise se aruncară cu furie asupra oamenilor lui Raț. Dintre aceștia, straja, așezată înaintea, supt Mîrza cel Mare, se retrase aproape fără luptă, și acel care o comandă explică acest act de trădare prin frica ce avuse ca Secuții să nu trădeze³. Aceștia se ținură însă foarte bine, și toate silințele dușmanilor nu putură clinti din loc oastea românească, închisă într'o tabără de care și apărată de tunuri. Cînd, sara, Makó se retrase, nesigur asupra știrilor pe care trebuia să le trimeată stăpînului său, neîndrăznind însă a vorbi de o biruință, — înfrîngerea oștilor lui Moise Székely își luase în adevăr începutul (4 Iulie).

Altfel însă va fi crezut Makó, în orbirea sa, cînd, două zile după ciocnirea de lîngă Feldioara, el văzu urnindu-se din loc tabăra compactă a lui Raț și apucînd drumul spre graniță. Oastea lui Radu-Vodă căuta numai un loc mai sigur,

¹ Amănunte în Szamoszközy.

² Corespondența din Ambras.

³ După Radibrad, iar după *Chron. F.-L.-Olt.* (p. 222), prin zvonul fals că vin Tataři.

un câmp de luptă mai bun, și se grăbia apoi să iasă întru întîmpinarea Domnului, ce era neconținut așteptat. Dar, crezînd că are a face cu niște adevărați fugari, Makó se luă după dînșii, tot focos și pripit. Aî noștri se opriră lingă satul Cristian.

Aici ei fură atacați de Makó. Aveau în spate dealuri, în față o rîpă, de jur împrejur care legate cu lanțuri, ca și la Feldioara. Înaintea acestor piedeci, năvălitoriî se opriră în desordine. Și atunci, la rîndul lor, oamenii domnești dădură, conduși de Mîrza pocăitul, un asalt care umplu câmpul de morți și înfundă pe fugari în pădurea Cotei, la o distanță de opt mile de la tabără. Dintre căpeteniî, nici unul nu se mai afla însă acolo. Imécsey căzuse, iar lui Makó, prins, Mîrza puse să i se taie capul, ca unui vechiu și bine cunoscut trădător¹.

O luptă ca aceasta dovedea că Moise putea să fie învins. Atunci Radu însuși își adună familia, boierii, averea, ridică steagurile de-asupra celor 8.000 de ostași în marș și trecu pe la Rucăr, pentru a sfărîma pe dușmanul Împăratului.

Trecerea lui Radu se făcu încă de la 12 Iulie, dar el mai zăbovi cîtva timp până la luptă, trimițînd și primind ambasadori zădarnici pentru o pace care nu era să fie nici-odată. Totuși încă de la 8 Iulie Moise, alergînd unde începea să se alcătuiască primejdia, se afla în apropierea Brașovului, care îi dădu ceva pedestri, arme și provisiî. La 13, el își alcătuiă lagărul, la două mile departe de oraș, și aștepta ce era să se întîmple.

Radu zăbovia de sigur în așteptarea lui Basta, care era tocmai la Satu-Mare și nu se putea hotărî încă să-și puje în mișcare trupele. Abia la 20 Iulie, el ajungea la Maitin, fără să primit ajutoarele, pe care le chema de atîta vreme: călărimea silesiană și regimentul Kolonics. El știa la această dată că «un anume Mîrza, în serviciul Domnului muntean, a

¹ Izvoarele citate și cronicî brașovene (Mihail Weiss, în Trauschenfels, p. 158 și urm.; altele, mai mici, în *Quellen der Stadt Kronstadt*, IV; cf. Kemény, *Deutsche Fundgruben*, pp. 156—7).

tăiat în bucăți 3.000 dintre ai lui Székely, floarea armatei lui», și că «Radu se află cu oastea lui lângă Brașov» și nădăjduia să isprăvească ceva, cu oamenii acestui învingător și cu cei vre-o 8.000 de oameni, mai mult Unguri și Sîrbi, pe cari însuși îi aducea cu sine.

Dar ce nu știa atunci și ce era să aștepte mai târziu numai, cu părerile de rău învidioase care-i mâncau inima la asemenea vești, era că apropierea sa era acum aproape nefolositoare, căci coroana Ardealului lunecase de pe capul lui Moise, care luptase lângă Brașov în ziua de 17 Iulie după calendarul nouă ultima lui bătălie și perise înaintea unui dușman desprețuit.

O soartă ca aceasta pare că o prevedea el. La 14 ale lunii, trei zile înainte de moarte, îl vedem trimițând din «lagărul său lângă Brașov» doi soli la Imperiali, cu știri mincinoase despre Radu, ale cărui trupe ar fi fost bătute și aruncate, cu mari pierderi, în munți, și cu îndreptățiri pentru că luase o putere ce nu era de fapt în mîna nimăru și zăbovise niște negocieri care până atunci nu adusesese nimic bun pentru Ardeleni.

A doua zi după expediarea trimișilor, oastea Domnească, mînată de nerăbdarea unor luptători ce căpătase încredere în brațul lor, se vedea viind, și steagurile împărătești care umbriau corturile de comandă se înfîpseră în șesul ce se întinde între Vulcan și Rîșnov. Cel d'întăiu sat fu aprins, fără voia Domnului, și flacărele ce-l mistuia luminară noaptea din ajunul luptei.

Moise avea cu dînsul, afară de numele și vitejia lui, afară de amintirea fulgerătoarelor lui cuceriri din urmă, o frumoasă oaste de vre-o 6.000 de oameni: Unguri, cîțiva Turci, supt Pașa de Timișoara, și destui Tatarî. Acești auxiliari ai lui cerură prin căpetenia lor, Becteș-Pașa, o luptă în cîmp deschis, crezîndu-se în stare a răspinge peste graniță pe ostașii lui Radu. Dar Moise n'avea atîta încredere și-și vrăjia pare că, prin neobișnuita lui sîială, înfrîngerea apropiată. Luînd învătătură de la dușmanii săi Raț și Mirza, el se închise în tabără de care, legate prin lanțuri. În dos avea o pădurice, în

coastă *moara*, unde Brașovenii lucrau hîrtia cu coroana în zare, în față o rîpă noroioasă, pe care o puteau sări la nevoie și caii. Becteș stătea în afară de cingătoarea de ocrotire a carelor legate și, rușinîndu-se a se apăra prin alta decît vitejia brațului, stătea în șesul deschis, cu Turcii săi, abia 200, și cei 2.000 de Tătari.

Moise avea douăzeci și cinci de tunuri, și-și dase osteneala să le îndrepte singur. Dar, cît avea și cît făcuse, nu i se părea de ajuns. Înnainte de a se lupta, el trimise la Radu un ultim sol de împăcăciune.

Voevodul îl opri la sine, precum, în 1599, Mihaî-Vodă oprise la sine, până se va hotărî norocul, pe nunciul papal Malaspina, venit și el cu asemenea propunerî, de la un alt menit la moarte. Oastea românească se puse în rînd pentru bătaie, a doua zi abia după sosirea în noul lagăr. În mijloc, pedestrima și haiducii, cei doi Mîrza la stînga, în fața Tatarilor; la dreapta, către Brașov, Raț. Se puseră în mișcare astfel în spre oraș și dușmanii de lîngă dînsul, salutați de tunurile lui Moise.

Ele erau însă rău îndreptate; în ori-ce cas, nu-și atinseră ținta. Călării lui Radu-Vodă, în potriua cărora se înlănțuise carele, se prefăcură, la o poruncă a conducătorului lor, în pedestri, în pedestri cari se țiriau, fugind, asupra taberei. Mirarea făcu pe cei închiși înuntru să-și piardă inima în clipa hotărîtoare. De altfel, îngrămădiți acolo, împiedecați, prea puțin deprinși cu disciplina ca să poată lucra unitar, ei n'aveau avîntul pe care-l căpătase, aruncîndu-se de pe înălțimi, năvălitorii.

N'a fost o luptă, ci o măcelărie. Oastea «Craifului» răsculaților fu nimicită *pe loc*, strivită acolo între care, «într'o singură clipă» (*in uno momento*). În frunte cu tînărul Delimarcu, învingătorii lucrau, pripitiți, cu sulii lor lungi care treceau prin cîte trei trupuri. Cînd lucrul fu isprăvit, floarea nobilimii ardelene acoperia acel loc îngust, menit să-i fie patul de moarte: doi Ováry, un Perussith, Fiotta, șeful tunarilor, un Toroczky, un Apaffy, doi Kornis, un Kemény, doi Kendeffy. Ștefan Tholdi și Nicolae Bogáthy fură prinși pe moarte.

Becteș apucase fuga spre Poarta de fier, aruncînd de pe dînsul mîntia roșie și pielea de pardos. Risipiți sau în stoluri, cei scăpați de omorul ostașilor și de ciomegile și secerile țerănești care-î așteptau în cale, la pădurea Dracului, o rupseră de fugă în aceeași direcție, către pasurile care duceau la Turci.

Meșteșugul fugii îl știa bine aceia cari întovărășise adese ori în asemenea excursii pe Sigismund Báthory, pasionatul pentru fugă. Moise fusese și el învins în viața lui, dar el își dădea samă că locul unui purtător de coroană, fie și usurpată, nu e în fruntea fugarilor. Se retrase luptîndu-se, și putu astfel să fie ajuns. I se ceru să se oprească, și i se păru iarăși că locul unui Craiu nu se află între prinși. Atunci Grecul Pană, din suita lui Radu-Vodă, îi trimise un glonț din flintă, și hangerul lui Raț primi corpul care se clătina pe cal. Capul lui Moise Székely, principe revoltat al Ardealului, fu înfipt în piața din Brașov, apoi, umplut cu paie, el putrezii, în vederea țeranilor, pe zidurile Făgărașului românesc¹.

Cu o mirare care n'avea în ea nimic plăcut, află Basta la Achiș, unde ajunsese la 22 Iulie, că dominația lui Moise a luat sfîrșit. Fără să știe că învinsul nu mai trăia pentru rușine, el nu se putu împiedeca să observe unui corespondent archiducal al său că-î pare rău pentru biruința ce-î scăpase din mîină. Coborîndu-se către centrul provinciei, el intră la 27 ale lunii în Alba-Iulia, de unde fugise și garnisona, supt Grigore Makó, și orașenii trădători. Aici abia generalul împărătesc fu încunoștiințat de peirea lui Moise, pe care o anunțară la Curte abia scrisorile lui din 29.

Dintre fugarii din lupta de la Brașov un număr de nobili

¹ Lupta e descrisă în scrisoarea lui Radibrad, «Italianul mincinos» al lui Szamosközy, în Cronicile săsești; mai pe larg în Szamosközy (expunerea latină, definitivă, în *Mon. Hung. Hist.*, XXIX, și note ungurești în vol. XXX) și Symigianus. Cf. povestirea și poema lui Matei al Mirelor (izvorul român), în Papiu, I, și Iorga, *Manuscripte din bibliotecă străine*, precum și Memoriile lui Basta. O bună povestire militară a luptei, de un ofițer român din armata austro-ungară, în foileton la *Gazeta Transilvaniei* pe Februar-Mart 1900.

se adăpostise la Deva, de unde scriaŭ o săptămînă abia după catastrofa lui Moise, îndreptînd către Imperiali rugăciuni sincere amestecate cu amenințări șirete. Străbătînd Ardealul întreg, aici veniră, pentru a găsi plată și pradă, Cazacii pe cari principele mort îi comandase din Polonia. Așa se formă o nouă oștire de cîteva mii de oameni, călărime ușoară, potrivită pentru jaf. Cinstea de a o comandă fu oferită unui bătrîn general paralic, Gheorghe Borbély.

Această nouă concentrare a nemulțămîților ardeleni nu putea să aducă nici un folos adevărat cauzei ungurești. Radu, întorcîndu-se în țară, unde-i era frică să nu-și facă un altul culcușul — și în adevăr că în lipsa lui Mitropolitul adusesse pe un Ștefan-Vodă, fiul lui Petru Cercel¹ —, lăsase în Ardeal pe Gheorghe Raț, care stăpînia Bîrsa și Secuimea prin cei 2.000 de crunți haiduci ce ascultaŭ de poruncile lui. Iar înaintea lui Basta nu se înfățișău, pretutindenți, decît porți deschise și capete plecate.

Cei ce se îndărătniciau însă în revoltă trecură din Deva la Orăștia, unde și alții se adunară, plănuiind cu toții o dietă de rezistență. De aici trebuiră iarăși să plece către Poarta de fier, prin care li se încheia speranțele, — cel puțin pe cîtăva vreme. Lîngă Uniedoara veniră să-i găsească, la 8 August, 4.000 de haiduci, trimiși de Basta, și o a doua înfrîngere, pe care Basta ar fi pus-o bucuros, de și n'o cîștigase personal, alături cu cea d'întăiu, cîștigată de Radu-Vodă, încheie campania. Ardealul era din nou supus, și comandantul lui în numele Împăratului putea să scrie la 10 August: «Slavă Domnului, nu mai e nici un dușman în țară»².

După ce dușmanul era gonit din țară, trebuia din nou ca împrejurările, turburate, să fie aduse în orînduală. Basta convocă la Deva o dietă, care ceru formal, la 13 Septembrie, iertare pentru cele petrecute. Comisari împărătești sosiră

¹ Cf. studiul meu citat, în *Omagiul Maiorescu* și Documentele la Prefață, n° XII. E curios că Basta face din el un pretendent la tronul Moldovei. Să nu-l fi cerut Ieremia pentru că, voind Muntenia, Ștefan se arătase concurentul lui Simion?

² Innsbruck, *l. c.*

iarăși pentru ca să administreze ce cucerise soldații. În sfârșit, după o excursie în direcția Lipovei, a lui Basta, unit cu Gheorghe Raț, pribegii își făcură supunerea, și bătrînul lor șef muri în Decembre la Cluj, unde venise să se înfățișeze lui Basta ¹.

Rămînea de asigurat, de consolidat dominația liniștită a Împăratului asupra Țerii-Romînești. Cînd dădu lupta de lîngă Brașov, Radu-Vodă era încă în așteptarea răspunsului din Praga și a solilor pe cari știm că-i trimisese acolo. În April și Maiu, Curtea se ocupase de dînșii și de instrucțiile lor, dar tulburările din Ardeal întrerupseră negocierile. În Iulie numai, cînd zvonul despre succesele lui Mirza și Raț ajunsese la Viena, se îngădui lui Radu a ridica steagul Împăratului înaintea oștirilor lui ².

Cînd însă, orî cît ar fi căutat unii oameni să scadă efectul, marea victorie a Domnului fu cunoscută, lucrurile merseră mai răpede. Pentru a arăta în ce chip se cîștigase lupta și a oferi suveranului său din Praga cele o sută douăzeci și șese de steaguri dobîndite, Radu numi soli ai săi pe Radu Clucerul și pe Mircea fratele lui Mirislău Logofătul, și dădu misiunea de a-i conduce lui Alvis Radibrad. Ei erau așteptați în reședința imperială în ziua de 17 Septembrie. La 21, se celebră un Te Deum în semn de mulțămire pentru succesele prin care se recîștigase Ardealul; a doua zi, supt privirile Împăratului, care-și mai însănină puțin melancolica față, steagurile fură primblate prin curtea castelului și după amiază boierii, cari fură puși în fruntea tuturor și zugrăviți într'un meșteșugit *Conterfey*, își avură audiența, în care înfățișară frumosul buzdugan de iasp, care se aflase printre spoli ³.

Cam peste o lună, în această cancelarie înceată, se redacta răspunsul. Radu primia felicitări pentru ceia ce făcuse,

¹ Symigianus și Szamosközy.

² Hurmuzaki, IV¹.

³ Cronicile citate; înedite în Innsbruck, *l. c.*; Szamosközy, în *Monumenta Hung. Script.*, XXXI; Șincai, la această dată.

și i se acorda o subvenție de 120.000 de taleri pe an. Iar, pentru cererea de a i se da supt comandă cele patru Scaune secuiești și de a fi ajutat la clădirea unei cetăți, el era îndreptat la cei ce cunoșteau împrejurările, Basta și comisarii¹.

Trimișii se întoarseră, în Ianuar 1604, cu daruri bogate: un serviciu de argint, un lanț de aur, o medalie cu chipul Măriei Sale. Dar ei aduceau și diploma pentru numirea ca Domn a lui Radu, diplomă pentru redactarea căreia se cerură, probabil, sfaturi din Ardeal. Ea nu fu pecetluită și expediată însă acelui care o aștepta de doi ani de zile decît la 10 Decembre, și numai către sfîrșitul lunii solii vechi și cei noi se puteau întoarce spre țara pe care Tatarii o aduseseră în mai rea stare «decît chiar supt Sinan-Pașa»².

Radu-Vodă era acum Domn legiuit, și moștenirea filor lui era asigurată. În afară de aceste ordine, se dăduse altele, pentru plata subsidiului.

Dar cu atîta nu se puteau sfîrși greutățile pentru Radu. În lipsa lui din țară, în 1603, un pretendent încercase să-î iea tronul. În Moldova, Simion nu se astîmpăra, și pribegii de acolo nu se împăcau cu soarta lor: în April 1604, îi vedem, cu Mitropolitul trădător în frunte, milogindu-se la Zamoyiski, iar în Iulie întinzînd minile către Basta, cu aceleași plîngerî naive pentru prădăciuni tătărăști pe care ei singuri doar le aduseseră prin nepotolita lor ură de partid³.

Apoi, în Septembrie, Ieremia-Vodă era în lagăr, și ordine turcești veniau iarăși pentru stabilirea lui Simion, cereri de ajutor se adresau iarăși către vecinii din Polonia. Radu Mihnea apare din nou la Silistra cu pretențiile lui zădarnice de Domnie, și rînd pe rînd valuri distrugătoare de Tatarî înneacă șesurile Țerii-Românești.

Contra orî-cuî putea să se lupte Radu, contra orî-cuî putea

¹ Hurmuzaki, IV¹.

² Scie Domnul (*ibid.*, p. 347).

³ Hurmuzaki, IV¹, VIII; *Supl.* II².

să dea ajutor Basta, numai contra Tatarilor nu, cărora li era țara deschisă, de la Milcov până la Olt. Aducându-și aminte de vechii negocieri cu Hanul «iubit de creștini», pe vremea lui Sigismund și a lui Mihaï, Basta și Radu alergară din nou după utopia Tatarului pașnic, respectuos de tratate, bun vecin.

E sigur că Radu a lucrat după ordinele precise ale lui Basta, cu toate că acesta din urmă a aruncat apoi vina pe Voevod¹. După sosirea omului împărătesc care le aducea, o scrisoare fu adresată prin Necula Slugerul Hanului, cerînd cruțare în schimb pentru ceva daruri. Gazi-Ghiraï era dincolo de Dunăre, întorcîndu-se din Ungaria, și el vorbi și comandanților turci din acele părți despre ofertele îndărătnicului rebel. Pentru negocieri, el alege pe acel care stătuse cîndva cu același scop înaintea lui Mihaï, și un Turc de la Razgrad îl întovărăși în această misiune².

În Decembrie 1602, Chehaia tatar, Ahmet Celebi, veni la Tîrgoviște, și nu-î trebui multă vorbă ca să se înțeleagă cu Vodă. Tatarii aveau nevoie de bani, iar Domnul de pace. Restul erau cuvinte zădarnice. Recomandația să nu se ia după urmele lui Mihaï era de prisos pentru Radu, în situația în care se găsea acesta atunci, iar asigurarea Chehaiei că stăpînul său e un așa om încît se mulțamește și cu o «băsmăluță», numai să vadă că i se face cinste, va fi făcut numai pe ascultători să zîmbească. Lucrul de căpetenie însă se statornici, în paguba lui Simion răbdătorul: Trimisul se întoarse cu un dar de două caftane și cu o sumă de 5.000 de galbeni pentru temutul Împărat crîmlean. Iar Radu dobîndise asigurarea, prin cine știe ce scrisori sau jurăminte, că țara-î va fi totdeauna lăsată în liniște, dacă va plăti peșcheșul de 15.000 de galbeni pe an, la care se învoise.

¹ «Am scris Voevodului să nu încheie pacea cu Tatarii», spune el la 5 Ianuar; Hurmuzaki, IV¹. Cf. scrisoarea lui Radu din 25 Decembrie precedent (*ibid.*).

² V. mai ales scrisoarea lui Radu către ambasadorii săi din Viena, cărora n'avea de ce să le ascundă realitatea lucrurilor, în Hurmuzaki, IV¹, p. 365.

Am spus că alături de solul tatar chemat, venise și un Turc, Moni—Munir?—Aga, a cărui sosire nu putea să fie neplăcută. Pe cînd Domnul și sfetnicul său italian, Attilio Vimercati, vorbeau fățiș cu Chehaia, Aga avea sfătuirii tainice cu acel Mare-Ban Preda Buzescu, în minile energice ale căruia se găsea de fapt, principatul¹.

Însemna aceasta o dezlipire de cellalt Împărat, de Cesarul din Praga?

De sigur că nu. Rudolf însuși — sau cei ce lucrau și scriau supt numele lui — era de părere că o pace cu Turcii, făcută «numai pentru asigurarea provinciei», și nu pentru scopuri politice sau militare, era o măsură de mîntuire în grele nevoi, care se putea încuviința lui Radu². Basta recunoștea și el că n'are «nici chip, nici oaste, nici bani», să-și ajute aliatul³. În Ardeal era lipsă în Vistierie, nemulțămire în orașe și castele, foamete în sate, unde se mînceau morții din morminte și cei ce atîrneau de funia furcilor. La Curte, gîndul unui tratat cu Turcii nu fusese pierdut din ochi nici o clipă, și erau mulți dintre consilierii cari se plîngeau că prea se zăbovește lucrul⁴. Abia plecase, avînd în fruntea lor pe Radu Buzescu Clucerul, boierii lui Radu-Vodă și, cînd ei ajunseră la Cașovia, plecarea lor mai departe fu zăbovită, pentru lipsa de bani. Subsidiiile promise Voevodului nu se puteau aduna, și până și din darurile menite pentru boierii nu se ajungeau unele⁵!

Radu putea să dorească decîi pacea cu dușmanii săi de pînă acum, și o doria în adevăr, fără să se gîndească pentru aceasta a se lupta în urma păgînilor cu aceia cărora li datorîa, de bună samă, recunoștință. La întrebările Tatarului despre gîndul ce are față de Turci, el răspunse că nu-î tre-

¹ Revelațiile lui Petru Armeanul, informator veridic în fond, cu toate motivele sale de nemulțămire cu Radu (în Hurmuzaki, *l. c.*, p. 404).

² *Ibid.*, p. 363, n° 309.

³ *Ibid.*, p. 361, n° 308.

⁴ Rapoarte către Maximilian; Innsbruck, *Statthaltereiarhiv, Ambraser Akten.*

⁵ Hurmuzaki, IV¹, Mart.

buie alt Împărat decît acela căruia i-a jurat și-i slujește cu credință, dar că ar fi bucuros să se oprească mersul oștilor și să se deschidă calea pașnică pentru negustori. Până la o solie de boieri mari — unul din Buzești sau «Florescu» — la Constantinopol nu se ajunsese, cum se cerea de la Poartă¹, dar în Iunie, de-a dreptul, prin solii săi, ca și prin solul tatar în Ardeal, Radu ceru de la comisarii imperiali să i se îngăduie a primi de la păgîni un steag, pe care l-ar trimite la Praga sau l-ar da, simplu, la o parte. Iar, dacă nu, măcar un alt semn de recunoaștere din partea vechiului suzeran, încă atît de puternic, al țerii: așa «un buzdugan de argint pus pe o tipsie»²!

Căci steag, acel pentru care se rugase în 1602, îl primise acum de la Împăratul său creștin. În Mart, pe cînd Tatarii, — cari cereau astfel, în limba lor de jaf, rămășița stipendiului făgăduit în Decembre, — ardeau ce se mai putuse întruchipa în urma atîtor năvăliri și războaie³, — misiunea imperială sosisese la dînsul, înaintea de solii săi ce fusese la Curte. Contele Camillo Cavriolo trecu pe la Turnu-Roș, cu o mică suită aleasă, aducînd cu sine, împreună cu prezenturile de argintării și diploma de întărire, steagul. Era de damasc roșu, un prapur cu două vîrfuri, sămănat cu stelute de aur, purtînd pe el armele Imperiului și ale Casei de Austria; atîrna de o sulită poleită, sfîrșită sus prin cruce.

Dar, într'un timp cînd șesul era din nou al călăreților Hordei, misiunea solemnă se strecură cu frică în umbra munților pentru a căuta un Domn pitit și el într'un colț de pîndă, lîngă familia-i scumpă și scumpele comori. Cînd Cavriolo ajunsese la locul de întîlnire al mănăstirii Dealului, se făcuse totuși puțină siguranță, și serbătoarea avu o înfățișare din cele mai strălucite.

Radu știa să primească pe aceia cari represintaū pe Îm-

¹ V. destăinuirile lui Petru Armeanul, în Hurmuzaki, IV¹.

² Actele negocierii, în Hurmuzaki, IV¹ și în Documentele la Prefață.

³ Cf. destăinuirile lui Petru Armeanul și Memoriile lui Basta, p. 245: «per haver 30.000 Tartari, poco prima scorrendo quella provincia, fatto gran quantità di prigionii», etc.

păratul său. Attilio apăru întâiu, generalul muntean născut în Crema, cu cincî sute de pușcași străini ai lui Vodă, călări. Apoi, între nu mai puțin de 4.000 de ostași pedestri cari înaintau, Domnul țerii, mergînd «ca pe un drum de rege», avînd în juru-î cei «mai vestiți boieri și luptători», mai departe, pe de lături, trei mii de călăreți ce-și jucau caii pe șes și, înaintea, cele două steaguri mari: al principatului cu corbul purtînd crucea în plisc și al Sfintei Fecioare făcătoare de minuni¹.

Radu sărută de trei ori, cu minile pe piept, într'o atitudine de adîncă evlavie, crucea steagului, care-î fu încredințat. Apoi el își duse oaspeții în Tîrgoviște, printre rîndurile mulțimii îngenunchiate. Aici Italienii și Valonii petrecură opt zile, în «petreckeri războinice și plăcute vînători», iar în cea de-a noua un prînz, în care «toate erau vrednice de văzut și regale», îi ținu până târziu noaptea, în sunetul musicilor, pe cînd supt fereștile Curții se aprindeau «meșteșugite focuri de bucurie». Cavriolo primi la plecare un cal arab, împodobit cu aur și argint, și un paloș scînteietor de juvaieruri².

Tatarii, cari nu erau ai Hanului, se risipiră însă, și atunci Radu găsi timp să meargă pentru a mulțami lui Basta și a se înțelege cu dînsul. Această călătorie era cu atîta mai necesară, cu cît negocierile Domnului — atît de nefolositoare! — cu Tatarii fusese tălmăcite de răuvoitorii lui ca un început de trădare și Basta însuși bănuia în Februar «că este o înțelegere ascunsă între Moldovean, Muntean și Turc», cu toate că, iarăși, mărturisia că n'a putut descoperi nimic în această privință³. Se pare chiar că Basta a venit numai cu frică la întrevederea la care fusese poftit încă din Decembre de Radu și că el credea pe Voevod înțeles cu Secuii în potriva lui⁴.

¹ În care Italienii — Spontoni, p. 246 și urm. — văzură o «virginea testa di venusta donzella con bellissimi gioroglifici».

² Memoriile lui Basta. Datarea ceremoniei rezultă din pomenirea prăzii Tatarilor.

³ Scrisoare inedită a lui Basta către Maximilian: Cluj, 21 Februar 1604. În Innsbruck, *Statthaltereiarhiv, Ambraser Akten*.

⁴ Raport către Maximilian al secretariului Rabuss, [Mart] 1604, Praga.

Oricum, dispozițiile lui față de Voevodul român nu erau din cele mai prietenoase când sosi la Brașov, în așteptarea lui, la 10 Mart 1604. La 12 venia Radu cu o suită de vreo sută de oameni și, după ce petrecură împreună până la 15, când Munteanul plecă înapoi spre țara sa, ei se despărțiră cu deplină încredere, dintr'o parte ca și din alta¹. Basta se încredințase, prin supunerea sinceră și convingătoare a lui Radu, că toate câte se întâmplase fusesse făcute de nevoie și că un plan de trecere la Turci nu existase nici odată în mintea bătrînului soldat².

Generalul imperial se îndreptă spre Făgăraș în ziua de 17, și el nu era să mai stea multă vreme în provincie. Nu pentru că starea acesteia, atît de rea supt raportul economic, ar fi fost satisfăcătoare politicește. Nemulțămiiții roiaă la graniță, și se găsiaă Turci cari să-î sprijine acolo, cu oameni și bani, și prietenî, cari să-î lămurească și să-î îndemne, în Ardeal chiar. Între pribegii gata de luptă se pomenia în cercurile neîmpăcate cu stăpînirea nemțească mai ales tînărul Gavriil Bethlen, care era să domnească apoi mai mulți ani, cu strălucire. Haiducii erau în revoltă și Valoniî nesigurî. Sistemul de spînzurări, confiscări și impunere de amenzi al lui Basta — ajunsese a scrie: «voiî fi silit să-î stîrlesc cu totul»³ — nu putea să asigure durata stăpînirii împărătești în Ardeal.

Mai ales cînd după plecarea lui rămaseră să-l aplice alții, cu mai puține însușiri și mai puțină reputație decît dînsul. În Maiu, era teamă să nu se înfățișeze Turcii, mînați de nerăbdarea lui Bethlen, la Oradea-Mare⁴. Iar în luna următoare, față de lipsa de comandanți destoinici în alte părți ale teatrului de luptă, Curtea germană era silită să facă pe placul

¹ V. pentru cronologia întrevederii *Socotelile Brașovului* și izvoarele complementare citate în ediția, dată de mine, a *Socotelilor*.

² Cf. *Memoriile lui Basta*, care afirmă această schimbare a părerilor generalului și n° XIV din *Documentele la Prefață*.

³ N° XIV al *Documentelor la Prefață*.

⁴ *Corespondența inedită din Innsbruck*.

lui Basta, rechemîndu-l din Ardeal, unde era numai muncă grea și neconținută, fără izbîndă și fără răsplată.

Provincia rămase după această plecare «cu totul părăsită», ni spune chiar acela ce plecase ¹. Și, din toate părțile, începură deserțiunile și conspirațiile.

II.

Legăturile principatelor cu Ardealul lui Bocskay (1604-6).

Pe cînd Simion se gîndia iarăși la putința unei năvăliri și făcea iarăși apel la banii fratelui său, Radu căuta să-și asigure situația în împrejurările nouă produse de dispariția lui Basta. Dacă tratativele lui cu Moldovenii nu se dovedesc prin nimic înnainte de începutul verei, în Iunie ele pot fi adeverate. Încă din primăvară veni pe la el, după întoarcerea din Brașov, un sol moldovean, Vistierul Damian, care fusese la Basta cu nouă oferte de supunere și ceruse să se dea stăpînului său un pretendent și un Vlădică prieten al acestuia, cari par să fi umblat mai mult după Țara-Românească ². În Iunie Vlădica se găsia liber în Moldova — dacă e vorba de Mitropolitul pribeag Eftimie — ³, iar pretendentul Ștefan, fiul lui Petru Cercel, făcea promisiuni mari căpitanilor de haiduci din Banat, pentru a fi restabilit de dînsii ⁴. Tot în Iunie trece prin Brașov un sol muntean, care mergea, din partea lui Radu, în Moldova, pe această cale mai ușoară de străbătut și mai asigurată de Tatarî. În Iulie, Vistierul Boul veni pe același drum de la Ieremia la Radu, care răspunse prin ambasada Vistierului Lupu și Vornicului Cernica, întorși abia în Septembrie. În sfîrșit, în cursul aceleiași luni Iulie, intrau în Brașov Leca Comisul, «Căpitanul» Attilio Vimercati și o solie tătărească ⁵.

¹ «Resta dil tutto abandonata» (scrisoare din 23 Iulie; *ibid.*).

² Documente la Prefață, n^a XII.

³ Cf. articolul meu în *Omagiul Maiorescu*.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Socotelile Brașovului*, în ediția citată (extras din *An. Ac. Rom.*, XXI).

Stăpînul lor îi trimisese, într'un timp de «foarte mare muncă și nevoie», pentru a termina negocierii începute și a înfățișa, din parte-î, cereri nouă.

Negocierile începute erau acelea pentru astîmpărarea Tatarilor prin dare de bani. Încă din Decembre 1603 fusese vorba de o nouă solie la Împăratul și de mediația lui Radu între vecinii săi prădalnici și suzeranul pe care-l recunoștea. Acum marele Trimis tătăresc, Ahmed Celebi, revenise ca să îndeplinească făgăduielile ce se dăduse. Și Radu îl întovărăși prin ambasadorii săi menționați și prin secretariul său Anton Vorsi¹, cari trebuiau să ceară de la comisarii rămași în Ardeal: voia de a face pacea cu Turcii fără a se rupe legătura cu Împăratul și fie în orî-ce formă și pe orî-ce cale, plata subsidiului rămas în întărzire și acordarea unui loc de adăpost pentru nenorocire, care loc ar fi Chioara, unde comandase odată, și trădase pe Domnul său, Mihaî, — Comisul Leca.

Iar Tatarul, om de cinste, aducea propunerii ca acestea: să i se dea 20.000 de galbeni pentru Țara-Românească și pentru Ardeal și, în schimb, Hanul va cruța, în tot timpul războiului cu Turcii, de care e dezgustat, orî-ce posesiuni, directe sau indirecte, ale Împăratului. Însă să nu se piardă timpul, căci Toctamiș Sultan, fiul Hanului, chemat de Turci în Ungaria, a înaintat cu călăreții săi sălbateci până la Dașov și e un tînăr care nu poate aștepta. Și apoi să trimeată Împăratul cea d'intăiū solie, căci Hanul are țară largă, puteri din bielșug și siguranță deplină, așa că n'are frică, nici nevoie de nimeni.

Vorsi, Grecul italianizat, va fi tradus aceste cereri, care fură supuse la 21 Iulie înaintea comisarilor obișnuiți, comisariului extraordinar, Krauseneck, și a lui Toma Cavriolo, care ținea în fruntea oștilor locul lui Basta, ce ajunsese acum la Satu-Mare. Solii lui Radu asistați, și ei cerură să se vor-

¹ Asupra familiei lui, v. Iorga, *Relațiile cu Lembergul, passim*. Pentru Hector Vorsi, v. Hurmuzaki, VIII, pp. 199-200. Anton ar fi fost primit, după o comunicație ce mi s'a făcut la Blaj, ca elev al Colegiului Propagandei.